

*Це неофіційний переклад оригінального документу,
написаного англійською мовою;
у випадку розбіжностей, просимо звертатися
до оригіналу англійською мовою*

**Управління Верховного комісара
Організації Об'єднаних Націй з прав людини**

**Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні
16 листопада 2019 року – 15 лютого 2020 року**

Цей папір сертифікований як екологічно безпечний. Будь ласка, сприяйте збереженню навколишнього середовища, переробивши цей документ.

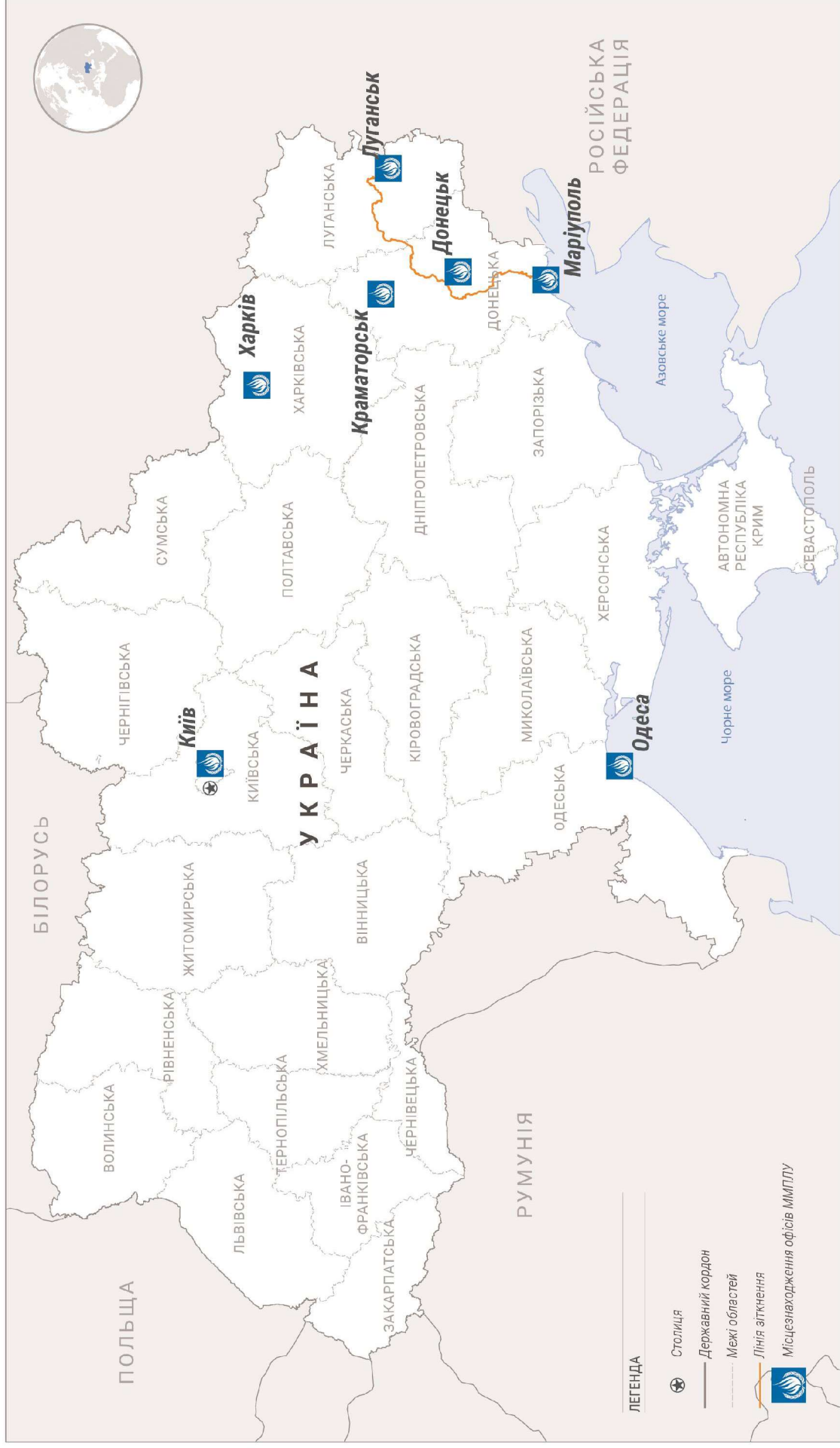
Зміст

I. Резюме.....	1
II. Методологія УВКПЛ	3
III. Вплив бойових дій	5
A. Ведення бойових дій та втрати серед цивільного населення.....	5
1. Втрати серед цивільного населення у поточному звітному періоді	5
2. Втрати серед цивільного населення у 2019 році.....	6
3. Втрати серед цивільного населення за весь період конфлікту.....	7
4. Загальна кількість втрат, пов'язаних із конфліктом.....	8
5. Засоби правового захисту та відшкодування завданої шкоди для населення, яке постраждало від конфлікту	8
B. Економічні та соціальні права і свобода пересування осіб, постраждалих від конфлікту.....	9
1. Право на соціальний захист.....	9
2. Житлові, земельні та майнові права.....	10
3. Свобода пересування.....	11
IV. Право на свободу та особисту недоторканість.....	12
A. Доступ до місць тримання під вартою	12
B. Свавільні затримання, катування та жорстоке поводження.....	12
C. Ситуація в Олексіївській виправній колонії № 25	13
V. Одночасне звільнення затриманих згідно з Мінськими домовленостями	14
A. Свавільні затримання, катування і жорстоке поводження з затриманими на території, яка контролюється Урядом	14
B. Свавільні затримання, катування і жорстоке поводження з затриманими на території, яка контролюється самопроголошеними «республіками»	15
VI. Відправлення правосуддя та відповідальність	16
A. Вплив одночасного звільнення утримуваних осіб на верховенство права	17
B. Право на справедливий судовий розгляд.....	19
C. Відповідальність за вбивства та насильницькі смерті	21
D. Територія, яка контролюється самопроголошеними «республіками»	23
VII. Громадянський простір та основоположні свободи.....	24
A. Право голосу.....	24
B. Свобода думки та вираження поглядів, свобода засобів масової інформації	24
C. Свобода мирних зібрань і свобода об'єднання	26
D. Дискримінація, насильство та прояви нетерпимості щодо меншин	26
E. Мовні права	27
VIII. Права людини в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі (Україна), тимчасово окупованих Російською Федерацією	28
A. Примусовий призов	28
B. Примусове переміщення, депортація та заборона на в'їзд.....	29
C. Свобода пересування.....	30
IX. Технічне співробітництво і розбудова спроможності	31
X. Висновки та рекомендації	31
Додаток I. Свавільні затримання, катування та жорстоке поводження з затриманими у зв'язку з конфліктом, на прикладі справ осіб, звільнених згідно з Мінськими домовленостями 29 грудня 2019 року	37

Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні

станом на 7 березня 2020 року

березень 2020

Кордони та назви, наведені на цій карті, та використані на ній для позначення не означають офіційного схвалення чи згоди ООН.

Створено: 7 березня 2020 року Джерело: ММПЛУ, УВКПЛ Контакт: IMsupport@ohchr.org ohchr.org standup4humanrights.org

I. Резюме

1. Ця двадцять дев'ять доповідь Управління Верховного Комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини (УВКПЛ) щодо ситуації з правами людини в Україні охоплює період з 16 листопада 2019 року до 15 лютого 2020 року. Вона підготовлена за результатами роботи Моніторингової місії Організації Об'єднаних Націй з прав людини в Україні (ММПЛУ)¹.
2. У звітному періоді УВКПЛ зафіксувало двох загиблих серед цивільного населення (обидва - чоловіки) та 17 поранених серед цивільного населення (13 чоловіків, троє жінок, один хлопчик), що на 54,8 відсотка менше, ніж у попередньому звітному періоді (шестеро загиблих і 36 поранених). Загальна кількість жертв серед цивільного населення у 2019 році (27 загиблих і 140 поранених) на 40,6 відсотка менша, ніж у 2018 році (55 загиблих і 226 поранених), і є найнижчою річною цифрою жертв серед цивільного населення за весь період конфлікту.
3. Парламент продовжив розробляти проекти законів щодо засобів правового захисту і відшкодування за смерть і поранення цивільних осіб, а також за втрату майна, зокрема житла, котрі могли б привести до прийняття всеосяжної державної політики щодо засобів правового захисту і відшкодування шкоди населенню, яке постраждало від конфлікту.² Такої політики немає з 2014 року.
4. Збройний конфлікт продовжив негативно позначатись на економічних і соціальних правах цивільного населення, особливо більш ніж на 5 мільйонах мешканців території, постраждалої від конфлікту, та внутрішньо переміщених особах (ВПО)³. Через збройний конфлікт, діти, літні люди та інші особи, що перебувають у вразливому становищі, знаходяться у підвищеному ризику опинитися поза процесом досягнення сталого розвитку.
5. Прив'язка виплати пенсій до реєстрації ВПО позбавляє сотні тисяч пенсіонерів можливості отримати свої пенсії. УВКПЛ із жалем відзначає, що Парламент досі не прийняв законодавчий акт, який дозволив би пенсіонерам, що мешкають на території, яка контролюється самопроголошеною «Донецькою народною республікою» та самопроголошеною «Луганською народною республікою»⁴, та у населених пунктах уздовж лінії зіткнення, і ВПО отримувати пенсії на території, яка контролюється Урядом, без необхідності проходити процедуру реєстрації та верифікації в якості ВПО.
6. Для дітей віком до 16 років спрощено порядок перетину лінії зіткнення, проте її перетин залишився істотною проблемою для цивільних осіб. УВКПЛ продовжило спостерігати довжелазні черги, а зимові умови загострили фізичні труднощі. Кількість перетинів лінії зіткнення за звітний період (1,3 млн в обох напрямках на місяць), була приблизно такою ж в порівнянні з кількістю перетинів впродовж 2019 року.
7. УВКПЛ залишається серйозно занепокоєним продовженням свавільних затримань, катувань і жорстокого поводження з особами, затриманими у зв'язку з конфліктом, як на території, яка контролюється Урядом, так і на території, яка контролюється самопроголошеними «республіками». П'ятдесят двоє із 56 осіб, звільнених самопроголошеними «республіками» та опитаних УВКПЛ, повідомили, що

¹ ММПЛУ була направлена в Україну 14 березня 2014 року для моніторингу ситуації з правами людини на всій території України, з особливою увагою до Автономної Республіки Крим, східних і південних регіонів України, та подання відповідних звітів і внесення рекомендацій Урядові та іншим сторонам щодо вирішення проблем у галузі прав людини. Докладніше див. Рада ООН з прав людини, *Доповідь Верховного комісара ООН з прав людини щодо ситуації з правами людини в Україні*, 19 вересня 2014 року, A/HRC/27/75, пп. 7-8, доступна за посиланням https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/RegularSessions/Session27/Documents/A-HRC-27-75_en.pdf.

² Розробка та реалізація програм, які націлені на правовий захист та відшкодування шкоди постраждалому від конфлікту цивільному населенню не свідчить про те, що Уряд України бере на себе відповідальність за всі пов'язані з конфліктом втрати та шкоду. Більше інформації див нижче у прим. 19.

³ *Огляд гуманітарних потреб на 2020 рік*, с. 5.

⁴ Надалі відповідно - «Донецька народна республіка» і «Луганська народна республіка». Для стислості вони разом називатимуться самопроголошеними «республіками».

їх піддавали катуванням і/або жорстокому поводженню, зокрема, у деяких випадках, сексуальному насильству, що вчиняли в основному співробітники «міністерств державної безпеки» самопроголошених «республік». Хоча УВКПЛ не змогло поспілкуватись, до дати закінчення звітного періоду, з кимось із 124 осіб, звільнених Урядом (через обмеження, накладені на діяльність УВКПЛ на території, яка контролюється самопроголошеними «республіками»), раніше УВКПЛ уже документувало випадки 75 з них⁵. П'ятдесят сім із цих осіб раніше повідомляли про застосування до них катувань або жорстокого поводження, зокрема, у деяких випадках, сексуального насильства, що вчиняли переважно співробітники Служби безпеки України (СБУ). УВКПЛ занепокоєне тим, що заходи, встановлені Урядом *ad hoc* для сприяння звільненню затриманих осіб, які на момент звільнення не були засуджені, можуть поставити під загрозу їхнє право на належну правову процедуру і гарантії справедливого судового розгляду, а також підірвати право жертв та їхніх родичів на правосуддя.

8. Продовжувалися порушення прав людини в контексті відправлення правосуддя у кримінальних справах, пов'язаних із конфліктом. Як і раніше, мала місце повсюдна безкарність, особливо у справах, пов'язаних із конфліктом, насильницькими смертями та вбивствами на Майдані та 2 травня 2014 року в Одесі, а також із нападами на правозахисників, активістів і працівників засобів масової інформації. У той же час, Національна поліція затримала трьох підозрюваних у вбивстві у 2016 році журналіста Павла Шеремета.

9. УВКПЛ відзначає прийняття змін до Виборчого кодексу, які полегшать голосування ВПО і економічним мігрантам на наступних місцевих виборах. Проте, для цього, Центральна виборча комісія повинна буде ухвалити порядок розгляду заяв осіб, які бажають змінити свою виборчу адресу.

10. Громадянський простір був обмежений через жорстокі напади та інші інциденти, об'єктами яких були активісти громадянського суспільства, працівники засобів масової інформації та особи, яких вважають належними до груп меншин, при цьому 9 інцидентів було задокументовано впродовж звітного періоду. Незважаючи на ризик негативних наслідків, на території, яка контролюється самопроголошеними «республіками», соціальні мережі залишаються єдиною наявною платформою для вираження критичних поглядів. У більш позитивному контексті слід відзначити звільнення журналістів Станіслава Асєєва і Олега Галазюка з-під варти у Донецьку, в рамках одночасного звільнення, здійсненого 29 грудня 2019 року.

11. Правоохоронні органи в цілому успішно забезпечили правопорядок під час зібрань. Разом з тим, як зазначено в попередніх доповідях, у ряді задокументованих випадків вони не змогли належним чином відреагувати на напади крайніх правих груп та пов'язаних з ними осіб, наприклад, коли було скоєно напад на журналістів після відвідання ними слухання у справі Шеремета.

12. Незважаючи на висновки Венеційської комісії, які повторюють стурбованість УВКПЛ щодо закону про державну мову, та установлений законом строк, а саме 16 січня 2020 року, Кабінет Міністрів і Парламент ще не розробили проект закону про реалізацію прав національних меншин і корінних народів.

13. В Автономній Республіці Крим і місті Севастополі, тимчасово окупованих Російською Федерацією⁶ (надалі – Крим), на порушення міжнародного гуманітарного права⁷ була проведена десята призовна кампанія, в рамках якої приблизно 3000 чоловіків були призвані до збройних сил Російської Федерації. Як засіб тиску і покарання за ухилення від призову застосовувалося кримінальне переслідування. На подальше порушення своїх зобов'язань за міжнародним гуманітарним правом⁸ Російська Федерація депортувала або примусово перемістила як мінімум 186 осіб, які за російським законодавством вважаються іноземцями, зокрема 107 громадян України, які, на погляд Російської Федерації, не мають права на проживання у Криму.

14. Протягом звітного періоду, УВКПЛ забезпечило технічне співробітництво і заходи з розбудови спроможності для Уряду України та інших зацікавлених сторін, зокрема тренінги для співробітників Державного бюро розслідувань (ДБР),

⁵ Докладнішу інформацію див. у п. 15.

⁶ Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 73/263 «Ситуація в галузі прав людини в Автономній Республіці Крим і місті Севастополі, Україна» A/RES/73/263, (22 грудня 2018), п. 11.

⁷ Ст. 51 Четвертої Женевської конвенції.

⁸ Ст. 49 Четвертої Женевської конвенції.

Управління цивільно-військового співробітництва Міністерства оборони (УЦВС) та інших правоохоронних органів, а також надала технічну експертизу із питань прав людини, в тому числі, під час тижня прав людини у Парламенті.

15. У той час як на території, яка контролюється Урядом, УВКПЛ користувалося безперешкодним доступом до місць тримання під вартою, діяльність УВКПЛ на території, яка контролюється «Донецькою народною республікою» та «Луганською народною республікою», з червня 2018 року вкрай обмежена, незважаючи на постійні дискусії з цього питання. Крім того, постійна відмова у доступі до місць тримання під вартою, попри неодноразові прохання, не дозволяє УВКПЛ здійснювати моніторинг поводження з затриманими та умов тримання під вартою. Це викликає особливе занепокоєння в контексті поширеного характеру тверджень про катування і жорстоке поводження, які заслуговують на довіру. Враховуючи це, УВКПЛ знов закликає надати незалежним міжнародним спостерігачам, включно з УВКПЛ, безперешкодний конфіденційний доступ до місць тримання під вартою та затриманих.

II. Методологія УВКПЛ

16. Доповідь ґрунтується на інформації отриманої у результаті 52 виїздів в населені пункти на лінії зіткнення, 15 відвідувань місць тримання під вартою, моніторингу 118 судових засідань і 8 зібрань та 129 поглиблених інтерв'ю (з 89 чоловіками та 40 жінками), зокрема з жертвами та свідками порушень прав людини, а також із родичами жертв і їхніми адвокатами, представниками Уряду, громадянського суспільства та іншими співрозмовниками. Інформація для доповіді також отримується шляхом аналізу судових документів, офіційних звітів, відомостей з відкритих джерел та інших відповідних матеріалів. Висновки ґрунтуються на перевірених інформації, зібраній із первинних та вторинних джерел, які оцінені як надійні та достовірні. Висновки включаються до доповіді за умови, що дотримано стандарт доведення, який передбачає наявність «достатніх підстав», а саме тоді, коли, спираючись на сукупність перевіреної інформації, звичайний розсудливий спостерігач мав би достатні підстави вважати, що описані факти дійсно мали місце, і коли робляться правові висновки, що ці факти відповідають усім елементам складу порушення. Хоча УВКПЛ не може надати вичерпного викладу всіх порушень прав людини, скоєних на території України, воно отримує та перевіряє інформацію за допомогою цілого ряду заходів відповідно до своєї методології і ґрунтує свої висновки на окремих перевірених випадках.

17. УВКПЛ застосовує такий самий стандарт доведення і під час документування втрат серед цивільного населення, пов'язаних із конфліктом⁹. У деяких випадках документування може зайняти певний час, перш ніж будуть зроблені висновки, що означає, що число втрат серед цивільного населення переглядається, тільки-но з'являється нова інформація. УВКПЛ застосовує стандарт «достатні підстави» для визначення, яка сторона несе відповідальність за жертви серед цивільного населення, з урахуванням географічного розташування інциденту, напрямку вогню, а також загального контексту інциденту.

18. Інформація в цій доповіді використовується на підставі інформованої згоди всіх джерел щодо її використання, а також оцінки УВКПЛ ризику шкоди, яку може заподіяти таке використання. Такий підхід може приводити до видалення даних які можуть ідентифікувати особу для забезпечення конфіденційності джерел.

19. Доповідь спирається також на взяті Україною зобов'язання щодо досягнення Цілей сталого розвитку (ЦСР), прийнятих на Саміті ООН зі сталого розвитку у вересні 2015 року.¹⁰

⁹ Див. УВКПЛ, *Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні, 16 лютого - 15 травня 2019 р.*, п. 20, доступна за посиланням www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/ReportUkraine16Feb-15May2019_UA.pdf.

¹⁰ Україна буде звітувати про імплементацію «Порядку Денного в області сталого розвитку на період до 2030 року» через Добровільний національний огляд у 2020 році. УВКПЛ планує сприяти цьому процесу систематично пов'язуючи основні питання доповідей до структури Порядку Денного.

**УКРАЇНА: ЖЕРТВИ СЕРЕД ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ ВЗДОВЖ ЛІНІЇ ЗІТКНЕННЯ ЗА ПЕРІОД
З 16 ЛИСТОПАДА 2019 РОКУ ДО 15 ЛЮТОГО 2020 РОКУ**

Кордони та назви, наведені на цій карті, та використані на ній позначення не означають офіційного схвалення чи згоди ООН.

Дата створення: 27 лютого 2020 р. Автор: OHCHR ERS Джерело: УВКПЛ ММПЛУ, ОКГП, OSM Контакти: imsupport@ohchr.org

III. Вплив бойових дій

«Що ми можемо зробити для покращення ситуації? Припинити конфлікт».

– Сімдесятирічний пенсіонер, що мешкає на території, постраждалий від конфлікту.

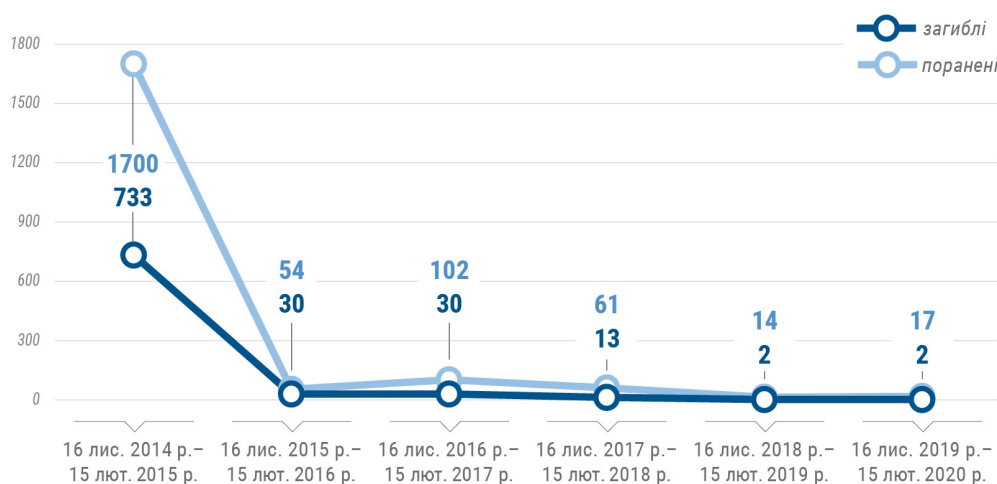
20. 29 грудня 2019 року сторони Тристоронньої контактної групи підтвердили свою прихильність режиму «безстрокового» припинення вогню, яке набрало чинності 21 липня 2019 року. Хоча сторони не повністю дотримувалися режиму припинення вогню, звітний період був відмічений загальним зменшенням кількості порушень цього режиму порівняно з попереднім звітним періодом, що зафіксувала Спеціальна моніторингова місія ОБСЄ в Україні (СММ ОБСЄ)¹¹. 20 листопада 2019 року Україна приєдналася до Декларації про безпеку шкіл, ставши сотою країною світу, яка схвалила цей документ¹².

A. Ведення бойових дій та втрати серед цивільного населення

1. Втрати серед цивільного населення у поточному звітному періоді

21. У період з 16 листопада 2019 року до 15 лютого 2020 року УВКПЛ зафіксувало 19 жертв серед цивільного населення, пов'язаних із конфліктом: двоє загиблих (обидва – чоловіки) і 17 поранених (13 чоловіків, три жінки і один хлопчик). Це на 54,8 відсотка менше порівняно з попереднім звітним періодом, з 16 серпня до 15 листопада 2019 року, коли було зафіксовано 42 жертви серед цивільного населення (шестеро загиблих і 36 поранених).

КІЛЬКІСТЬ ЖЕРТВ СЕРЕД ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ ЗА ЗВІТНИЙ ПЕРІОД ПОРІВНЯНО З АНАЛОГІЧНИМ ПЕРІОДОМ ПОПЕРЕДНІХ РОКІВ (16 листопада–15 лютого)

Дата створення: 27 лютого 2020 р. Джерело: ММПЛУ УВКПЛ

22. Артилерійські обстріли та вогонь із стрілецької зброї та легких озброєнь (СЗЛО) призвели до дев'яти жертв серед цивільного населення: одного загиблого (чоловіка) та вісьмох поранених (шістьох чоловіків і двох жінок). Це на 35,7 відсотка менше порівняно з попереднім звітним періодом (коли було поранено 14 осіб). З загальної кількості жертв за звітний період троє поранених були зафіксовані на території, яка контролюється «Донецькою народною республікою», а четверо поранених – на території, яка контролюється «Луганською народною республікою», і

¹¹ 56,521 порушень режиму припинення вогню за період із 16 листопада 2019 р. до 15 лютого 2020 р. проти 73,756 порушень за період із 16 серпня до 15 листопада 2019 р.

¹² Цим Україна зобов'язується, зокрема, збирати дані про напади на освітні установи та пов'язані з цими нападами жертви, а також про використання шкіл та університетів у військових цілях, надавати допомогу постраждалим без будь-якої дискримінації, прагнути забезпечити продовження освіти під час збройного конфлікту, підтримувати відновлення освітніх установ і сприяти міжнародному співробітництву та допомогти програмам із запобігання або протидії нападам на освітні установи. Див. <https://ssd.protectingeducation.org>.

всі ці жертви можуть бути спричинені діями Уряду України. Одна цивільна особа загинула і одна була поранена на території, яка контролюється Урядом; обидві ці жертви можуть бути спричинені діями озброєних груп «Донецької народної республіки».

23. Наприклад, 18 грудня 2019 року у Мар'їнці (Донецька область), що контролюється Урядом, снайпером був убитий чоловік, який сидів на лавці поруч із своїм будинком. 30 січня 2020 року в Донецькому (Луганська область), що контролюється озброєними групами, мінометним вогнем було поранено жінку, яка перебувала вдома. Того ж дня у Голубівському (Луганська область), що контролюється озброєними групами, шрапнеллю з мінометного снаряду був поранений чоловік, який перебував у дворі свого будинку.

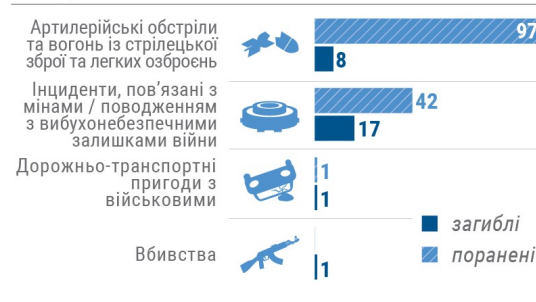
24. Інциденти, пов'язані з мінами¹³, та поведження з вибухонебезпечними пережитками війни (ВПВ)¹⁴ призвели до десяти жертв серед цивільного населення: одного загиблого (чоловіка) і дев'яти поранених (семи чоловіків, однієї жінки та хлопчика). Це на 50 відсотків менше порівняно з попереднім звітним періодом (коли шестеро осіб загинуло, а 14 було поранено). Із вищезазначеної кількості жертв за звітний період п'ятеро поранених було зафіксовані на території, яка контролюється «Луганською народною республікою», а одного загиблого і чотириох поранених – на території, яка контролюється Урядом, у Донецькій області.

25. Наприклад, 6, 17 і 18 січня 2020 року троє чоловіків зазнали поранень у результаті інцидентів, пов'язаних із мінами, коли ходили біля ріки Сіверський Донець або ловили в ній рибу (всі – на території, яка контролюється «Луганською народною республікою»). Цей район сильно насичений мінами, мінами-пастками та нерозірваними боеприпасами, і УВКПЛ зафіксувала там десятки таких жертв у попередні роки, особливо у 2015 та 2016 роках. 11 січня 2020 року у смт Шевченко (Донецька область), що контролюється Урядом, від вибуху гранати РПГ-7 загинув чоловік, який звідкись приніс цю гранату додому.

2. Втрати серед цивільного населення у 2019 році

26. За період з 1 січня до 31 грудня 2019 року УВКПЛ зафіксувало 167 жертв серед цивільного населення, пов'язаних із конфліктом: 27 загиблих (16 чоловіків, 10 жінок і хлопчик) та 140 поранених (80 чоловіків, 40 жінок, 11 хлопчиків і 9 дівчаток). Це на 40,6 відсотка менше порівняно з 2018 роком (281 жертва: 55 загиблих і 226 поранених) і є найнижчим річним показником кількості жертв серед цивільного населення за весь період конфлікту.

ПРИЧИНИ ЖЕРТВ СЕРЕД ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ ЗА ПЕРІОД ІЗ 1 СІЧНЯ ДО 31 ГРУДНЯ 2019 РОКУ

Дата створення: 27 лютого 2020 р. Джерело: ММПЛУ УВКПЛ

27. У 2019 році, 105 із зафіксованих жертв серед цивільного населення були спричинені артилерійськими обстрілами та вогнем із СЗЛЮ (8 загиблих і 97 поранених), що на 33,1 відсотка менше порівняно з 2018 роком (157 жертв: 21 загиблих і 136 поранених). 85 із них (5 загиблих і 80 поранених; 81 відсоток) були зафіксовані на території, яка контролюється самопроголошеними «республіками», 18 (3 загиблих

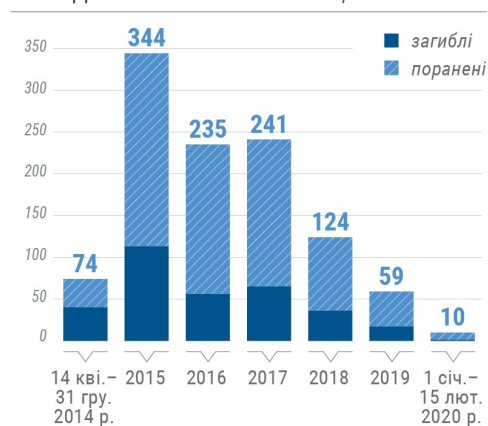
¹³ Інциденти, в яких цивільні особи загинули або отримали поранення від мін (протитанкових або протитранспортних) або вибухових пристроїв, що спрацьовували таким самим чином, як міни-пастки, або ВПВ, які були неавтоматично підірвані цивільними особами, що нічого не підозрювали.

¹⁴ Інциденти, в яких цивільні особи або здійснювали певні дії із ВПВ протягом певного періоду часу і доклали додаткових зусиль, щоб його детонувати (наприклад, намагаючись демонтувати, розібрати), або були поруч із кимось, хто це робив.

і 15 поранених; 17,1 відсотка) – на території, яка контролюється Урядом, 2 (обидва – поранені) – на «нічийній землі»¹⁵.

28. 59 із зафіксованих жертв серед цивільного населення (17 загиблих і 42 поранених) стали результатом інцидентів, пов'язаних із мінами, та поведження з ВПВ, включно з 11 дітьми (один загиблий і десять поранених – усі в результаті поведження з ВПВ). Це на 52,4 відсотка менше порівняно з 2018 роком (124 жертви: 36 загиблих і 88 поранених).¹⁶

ВТРАТИ СЕРЕД ЦИВІЛЬНИХ ОСІБ В РЕЗУЛЬТАТІ МІННИХ ІНЦИДЕНТІВ І ПОВОДЖЕННЯ З ВЗВ в 2014-2020 роках

Дата створення: 27 лютого 2020 р. Джерело: ММПЛУ УВКПЛ

3. Втрати серед цивільного населення за весь період конфлікту

29. За весь період конфлікту, з 14 квітня 2014 року до 15 лютого 2020 року, УВКПЛ зафіксувало 3052 загиблих серед цивільного населення (1812 чоловіків, 1056 жінок, 98 хлопчиків, 49 дівчаток і 37 дорослих, чия стать невідома). Враховуючи 298 загиблих на борту літака рейсу МН17 «Малайзійських авіаліній» 17 липня 2014 року, загальна кількість загиблих серед цивільного населення у зв'язку з конфліктом становить щонайменше 3350 осіб. Кількість поранених цивільних осіб, за оцінками, перевищує 7 тисяч.

ХРОНОЛОГІЯ ЖЕРТВ СЕРЕД ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ за період з 1 січня 2018 р. до 15 лютого 2020 р.

Дата створення: 27 лютого 2020 р. Джерело: ММПЛУ УВКПЛ

30. УВКПЛ нагадує, що запобігання жертвам серед цивільного населення не тільки є вимогою міжнародного права в галузі прав людини та міжнародного гуманітарного права, а й сприяє поступовому досягненню ЦСР 16, якою передбачено значне скорочення всіх форм насильства.

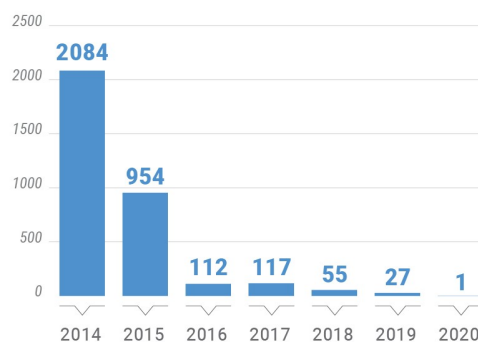
¹⁵ У 2018 р. жертви серед цивільного населення в результаті артилерійських обстрілів і вогню з СЗЛЮ були розподілені таким чином: 123 (78,3 відсотка) зафіксовано на території, яка контролюється самопроголошеними «республіками», 27 (17,2 відсотка) – на території, яка контролюється Урядом, 7 – на «нічийній землі».

¹⁶ Дані у відповідній таблиці, переважно з 2014 р та 2015 р. – неповні.

4. Загальна кількість втрат, пов'язаних із конфліктом

31. За оцінкою УВКПЛ, загальна кількість жертв, пов'язаних із конфліктом, в Україні (за період із 14 квітня 2014 року до 15 лютого 2020 року) становить від 41 до 44 тис.: 13 000-13,200 загиблих (щонайменше 3350 цивільних осіб, приблизно 4100 українських військовослужбовців та приблизно 5650 членів озброєних груп¹⁷) і 29-31 тис. поранених (близько 7-9 тис. цивільних осіб, 9,5-10,5 тис. українських військовослужбовців і 12,5-13,5 тис. членів озброєних груп).

КІЛЬКІСТЬ ЦИВІЛЬНИХ ОСІБ, ЗАГИБЛИХ У ЗВ'ЯЗКУ З КОНФЛІКТОМ за 2014-2020 роки

Дата створення: 27 лютого 2020 р. Джерело: ММПЛУ УВКПЛ

5. Засоби правового захисту та відшкодування завданої шкоди для населення, яке постраждало від конфлікту

32. У звітному періоді Парламент продовжив працювати над проектом Закону про статус і соціальний захист мирних (цивільних) громадян, які постраждали внаслідок бойових дій чи збройних конфліктів (№ 1115)¹⁸. У грудні 2019 року парламентські комітети з питань прав людини та з питань соціальної політики, які спільно представили цей законопроект, встановили, що закон охопить тільки засоби правового захисту та відшкодування цивільним особам за втрату життя і здоров'я в результаті бойових дій, тоді як відшкодування і компенсація втрати майна розглядатимуться в іншому законопроекті.

33. УВКПЛ вітає поступове опрацювання цих законопроектів і вважає їх важливим кроком на шляху до запровадження всебічної державної політики щодо засобів правового захисту та відшкодування шкоди завданої цивільному населенню.¹⁹

34. УВКПЛ підкреслює, однак, що вищезазначені законопроекти повинні відповідати Основним принципам і керівним положенням стосовно права на правовий захист і відшкодування шкоди для жертв грубих порушень міжнародних норм у галузі прав людини та серйозних порушень міжнародного гуманітарного права²⁰, а також Оновленому зводу принципів із боротьби з безкарністю²¹. Як зазначив Спеціальний доповідач Організації Об'єднаних Націй з питання про сприяння встановленню істини, правосуддю, відшкодуванню шкоди та гарантіям недопущення порушень, національні програми відшкодування шкоди повинні розроблятися в рамках процесів, які включають консультації з жертвами та участь жертв, особливо тих із них, які знаходяться у найбільш вразливому становищі. Крім того, жертвам повинні надаватися

¹⁷ Включаючи жертви пов'язані з необережним поведінням зі зброєю, ДТП, хвороби під час несення служби у зоні конфлікту, вбивства і суїциди, які становлять приблизно 30% від загальної кількості.

¹⁸ Перший проект Закону України, зареєстрований 29 серпня 2019 року, доступний за посиланням https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66399.

¹⁹ Розробка та імплементація програм які націлені на відшкодування шкоди постраждалому від конфлікту цивільному населенню не свідчить про те що Уряд України несе відповідальність за всі пов'язані з конфліктом пошкодження та втрати. Згідно з нормами міжнародного права, Уряд України повинен компенсувати шкоду, спричинену Урядом, жертвам серйозних порушень міжнародного права прав людини або міжнародного гуманітарного права. У випадках коли інші сторони відповідальні за такі порушення, ці сторони повинні компенсувати шкоду жертвам порушень, або компенсувати Уряду України, якщо Уряд вже компенсував шкоду. Якщо сторони відповідальні за порушення не можуть або не бажають виконувати свої зобов'язання, Уряд України повинен все одно намагатись розробити національні програми компенсації і допомоги жертвам.

²⁰ A/RES/60/147.

²¹ E/CN.4/2005/102.

різні форми відшкодування, а не тільки компенсація²². Забезпечення прогресу у цих питаннях відповідає Цілям Сталого Розвитку 1,5, 10, 16.²³

35. УВКПЛ також вітає відновлення у січні 2020 року роботи міжвідомчої комісії з питань встановлення зв'язку інвалідності з пораненнями, пов'язаними з конфліктом²⁴. Комісія не проводила засідання з червня 2019 року до січня 2020 року через зміни в Уряді. УВКПЛ, однак, знов висловлює занепокоєння тим, що кількість справ, розглянутих комісією з початку її роботи у грудні 2018 року, залишається дуже малим (104 станом на 15 лютого 2020 року).

В. Економічні та соціальні права і свобода пересування осіб, постраждалих від конфлікту

«Я ловлю рибу все своє життя, але зараз єдине, що я можу зловити у морі, - це міни».

– Рибалка про те, як конфлікт вплинув на нього.

36. Збройний конфлікт продовжив негативно впливати на здійснення економічних і соціальних прав цивільним населенням, особливо мешканцями території, постраждалої від конфлікту, та ВПО. Відсутність ринків і можливостей отримати засоби до існування ще більше загострила тяжке соціально-економічне становище²⁵. Багато молоді залишає цю територію в пошуках роботи та фінансової стабільності, а ті, хто залишається (часто це літні люди), потерпають через відсутність базових послуг (особливо охорони здоров'я і транспорту).

37. На додаток до своїх обов'язків за міжнародним правом у галузі прав людини щодо створення умов для забезпечення достатнього рівня життя і постійного покращення умов життя, Україна має зобов'язання стосовно досягнення ЦСР, як-от ЦСР 1 щодо подолання бідності, яка передбачає надання соціального захисту і основних послуг; ЦСР 5 щодо гендерної рівності; ЦСР 10 щодо скорочення нерівності, яка передбачає соціально-економічну інтеграцію, належний соціальний захист, а також сприяння безпечній та відповідальній мобільності людей; ЦСР 11 щодо сталого розвитку міст і громад, яка передбачає доступ до достатнього, безпечного і недорогого житла; ЦСР 16 щодо миру, справедливості та сильних інститутів, яка передбачає скорочення поширеності всіх форм насильства, доступ до правосуддя, ефективні, підзвітні та прозорі установи і прийняття рішень, а також упровадження у життя недискримінаційних законів і політики²⁶.

1. Право на соціальний захист

38. Політика Уряду, що вимагає від пенсіонерів, які зареєстровані або проживають на території, яка контролюється самопроголошеними «республіками», для отримання пенсій реєструватися в якості ВПО на території, яка контролюється Урядом, і регулярно проходити верифікацію їхнього статусу ВПО, залишилася

²² Рада з прав людини, *Доповідь Спеціального доповідача Організації Об'єднаних Націй з питання про сприяння встановленню істини, правосуддю, відшкодуванню шкоди та гарантіям недопущення порушень знову*, 11 липня 2019 р., A/HRC/42/45, п. 44, доступна за посиланням <https://undocs.org/en/A/HRC/42/45>.

²³ Більше інформації, див. на Платформі Знань про Цілі Сталого Розвитку, доступна за посиланням: <https://sustainabledevelopment.un.org/sdgs>.

²⁴ Утвореної на виконання Закону України № 2203-VIII від 17 листопада 2017 р. «Про внесення змін до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» щодо посилення соціального захисту учасників антитерористичної операції, учасників Революції Гідності та членів сімей загиблих таких осіб» (який набрав чинності 24 лютого 2018 р.).

²⁵ Рівень безробіття у постраждалих від конфлікту Донецькій та Луганській областях, які зазвичай були промисловим серцем України, став найвищим у країні: зараз він дорівнює 15 відсоткам, тоді як середній рівень по країні – 7,8 відсотка. Див. План гуманітарного реагування, с. 14, доступний за посиланням www.humanitarianresponse.info/sites/www.humanitarianresponse.info/files/documents/files/ukraine_2020_humanitarian_response_plan_ua.pdf.

²⁶ Див. Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства, *Цілі сталого розвитку: Україна. Національна доповідь, 2017 р.*, с. 76, 82 і 109.

чинною. Через це сотні тисяч пенсіонерів втратили свої пенсійні платежі. Ця політика також несумірно сильно впливає на жінок, які становлять більшість серед ВПО і осіб, котрі перетинають лінію зіткнення²⁷.

39. УВКПЛ із жалем відзначає, що Парламент України досі не прийняв законодавчий акт, який би надав населенню, постраждалому від конфлікту, яке зареєстроване або проживає на території, контрольованій озброєними групами, доступ до пенсій. 5 лютого Парламент подав законопроект № 2083-д²⁸, який дозволив би пенсіонерам подавати заяви і отримувати пенсії або особисто, або через уповноваженого представника у будь-якому пенсійному відділі на території, яка контролюється Урядом, незалежно від місця їхнього проживання. Крім того, законопроект дозволив би виплачувати пенсії за минулий час без часових обмежень особам, що проживають на території, яка контролюється самопроголошеними «республіками». УВКПЛ стурбоване тим, що Уряд не підтримав цей законопроект, аргументувавши це тим, що державний бюджет не зможе покрити ці витрати.

2. Житлові, земельні та майнові права

40. Порядок денний у галузі сталого розвитку на період до 2030 року, який Україна зобов'язалася виконувати, містить завдання та індикатори, що стосуються житла, майна і землі, за ЦСР 1 (подолання бідності), 2 (подолання голоду), 5 (гендерна рівність), 11 (сталий розвиток міст і громад) і 15 (екосистеми суші), які пов'язані з рядом інших ЦСР, наприклад, із ЦСР 3 (міцне здоров'я і благополуччя), 6 (чиста вода та належні санітарні умови) та 16 (мир, справедливість та сильні інститути).

41. УВКПЛ відзначає позитивні зрушення щодо житлових прав населення, постраждалого від конфлікту, як-от внесення подальших змін до постанови Кабінету Міністрів України № 947²⁹, що розширило б доступ до компенсації за зруйноване житло. Наприклад, це збільшило б максимальний розмір компенсації з 300 до 400 тис. грн (приблизно з 12300 до 16400 дол. США), який розраховувався б за площею зруйнованих будинків. УВКПЛ також вітає створення парламентським комітетом із прав людини робочої групи з розробки проекту закону про компенсацію за майно, втрачене населенням через збройний конфлікт у Донецькій та Луганській областях і окупацію Криму.

Використання цивільного майна у військових цілях

42. УВКПЛ продовжує документувати масштабне використання майна цивільного населення у військових цілях без договорів оренди і (або) компенсації. Мешканці контрольованих Урядом Авдіївки, Красногорівки, Мар'їнки та Новотроїцького (усі – в Донецькій області) повідомили УВКПЛ, що їхнє майно використовується військовими без компенсації, а деякі з них продовжують отримувати рахунки за комунальні послуги, використані військовослужбовцями.

Відсутність розслідувань тверджень про пограбування

43. УВКПЛ продовжило спостерігати відсутність розслідувань заяв про розграбування майна цивільного населення військовослужбовцями та правоохоронцями в населених пунктах Донецької області, наприклад, у Авдіївці, Красногорівці, Мар'їнці та Новотроїцькому.

²⁷ Див. Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства, *Цілі сталого розвитку: Україна. Національна доповідь, 2017 р.*; Спеціальна моніторингова місія ОБСЄ, *Пункти пропуску уздовж лінії зіткнення: причини переміщення цивільних осіб і труднощі, з якими вони стикаються при перетині.*

²⁸ Доступний за посиланням http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67473.

²⁹ Доступна за посиланням <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/947-2013-%D0%BF/print>.

3. Свобода пересування

«По той бік [лінії зіткнення] живуть такі ж люди, як ми».

– Мешканець м. Золоте.

44. Середня кількість перетинів лінії зіткнення на місяць стабільно залишалася на рівні 1,3 млн (в обох напрямках), що відповідає середньомісячним цифрам за 2019 рік³⁰. Незважаючи на певні покращення стану інфраструктури на контрольних пунктах в'їзду-виїзду (КПВВ), як-от завершення ремонту пішохідного мосту на КПВВ «Станиця Луганська» 20 листопада 2019 року, перетинання лінії зіткнення залишилося проблематичним для багатьох людей, перш за все для осіб з інвалідністю та осіб похилого віку; при цьому довгі черги та зимові умови ще більше загострили труднощі. УВКПЛ вітає обговорення Тристоронньою контактною групою в Мінську питання про відкриття додаткових КПВВ.

45. 28 листопада 2019 року набрала чинності постанова Кабінету Міністрів України № 815³¹, якою спрощено перетинання лінії зіткнення дітьми до 14 років за свідоцтвом про народження, з метою подання заяви для отримання українського паспорту³². УВКПЛ вітає зусилля Міністерства у справах ветеранів, тимчасово окупованих територій та ВПО і Державної прикордонної служби України щодо внесення подальших змін у вищезгадану постанову з метою дозволити дітям у віці 14-16 років перетинати лінію зіткнення в напрямку території, яка контролюється Урядом, за свідоцтвом про народження до травня 2020 року³³.

46. УВКПЛ з занепокоєнням зазначає, що у січні мешканці території, яка контролюється «Донецькою народною республікою», стикалися з труднощами під час пересування цією територією. Осіб випадковим чином зупиняли на вулиці для перевірки документів, і тих, у кого не було «паспортів», виданих «Донецькою народною республікою», забирали до «відділень міліції» для «встановлення особи», яке тривало до кількох годин. Українські паспорти та інші документи, що засвідчують особу, не вважалися «офіційними документами». Тим, хто відмовлявся йти до «відділення міліції», погрожували можливими обвинуваченнями у «супротиві владі». Осіб, які їхали на автомобілях з українськими номерами, також забирали до «відділень міліції», де тримали кілька годин. Тих, хто не міг довести наявність у них «номерних знаків», виданих «Донецькою народною республікою», штрафували, як повідомляється, на суми від 500 до 1500 рублів (приблизно від 8 до 23 дол. США) і попереджали про необхідність отримання таких «номерних знаків».

³⁰ УВКБ ООН і «Право на захист», «Контрольні пункти в'їзду-виїзду: кількість перетинів за місяць», Моніторинг контрольних пунктів в'їзду-виїзду на сході України, доступне за посиланням www.unhcr.org/ua/en/resources.

³¹ Зі змінами, внесеними постановою Кабінету Міністрів України № 953.

³² Див. УВКПЛ, *Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні, 16 серпня - 15 листопада 2019 р.*, п. 40, доступна за посиланням www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/28thReportUkraine_EN.pdf.

³³ Текст змін від 29 січня 2020 р. доступний за посиланням <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/62-2020-%D0%BF#n6>.

IV. Право на свободу та особисту недоторканість

«Я готовий підписати що завгодно, аби мене випустили з СІЗО. Якщо я залишусь тут ще на місяць, я помру».

– Затриманий, який два з половиною роки провів у СІЗО.

A. Доступ до місць тримання під вартою

47. На території, яка контролюється Урядом, УВКПЛ продовжувало користуватися повним та безперешкодним доступом до місць тримання під вартою і затриманих. Упродовж звітнього періоду УВКПЛ опитало 36 затриманих, пов'язаних з конфліктом (34 чоловіків та двоє жінок), у слідчих ізоляторах в Бахмуті, Дніпрі, Одесі, Старобільську, Харкові, Маріуполі і Запоріжжі та у виправній колонії у Харкові.

48. На території, яка контролюється самопроголошеними «республіками», УВКПЛ, навпаки, продовжували відмовляти у доступі до затриманих і місць тримання під вартою, незважаючи на досягнуте під час саміту «Нормандської четвірки» 9 грудня 2019 року розуміння, що «міжнародним організаціям [...] буде надано повний і безумовний допуск до всіх затриманих»³⁴. Отримана УВКПЛ із першоджерел інформація про тяжкі порушення прав людини у місцях тримання під вартою вказує на необхідність невідкладного надання міжнародним спостерігачам доступу до місць тримання під вартою та затриманих на території, яка контролюється самопроголошеними «республіками».

B. Свавільні затримання, катування та жорстоке поводження

49. УВКПЛ продовжило документувати випадки свавільних затримань, катувань та жорстокого поводження як на території, яка контролюється Урядом, так і на території, яка контролюється самопроголошеними «республіками».

50. Наприклад, УВКПЛ задокументувало випадок чоловіка, який хотів скористатися програмою «На тебе чекають вдома»³⁵, що розрахована на членів озброєних груп. Він зв'язався з СБУ, яка запевнила його, що він може повернутися до України з Російської Федерації без будь-яких наслідків, якщо він співпрацюватиме з владою. Проте, як тільки він 3 жовтня 2019 року пройшов через КПВВ «Мар'їнка», його відразу викрали невістановлені особи, як повідомляється, тому що його прізвище зазначено на веб-сайті «Миротворець». Його привезли до невістановленого місця, імовірно неподалік від Маріуполя, де на всю ніч прикували наручниками до поруччя. Його били у живіт і погрожували насильством, поки він не зізнався в участі у озброєних групах. Упродовж кількох наступних днів його тримали у неофіційних місцях тримання під вартою. 8 жовтня 2019 року його доставили до Северодонецького управління СБУ, де допитали без присутності адвоката. 10 жовтня Северодонецький суд ухвалив взяти його під варту на 60 діб. 25 жовтня прокурор сказав йому, що він не може скористатися програмою СБУ і що єдина можливість вийти на волю – підписати угоду про визнання винуватості з подальшою згодою на «обмін». 4 грудня двоє співробітників СБУ намагалися змусити його погодитися на участь в одночасному звільненні. Він відмовився, і 11 грудня 2019 року, коли строк його перебування під вартою сплив, його було звільнено. Розгляд кримінальної справи щодо цього чоловіка триває, а він очікує на результат розгляду скарги, поданої ним на незаконне тримання під вартою до ДБР³⁶.

³⁴ Повний текст комюніке саміту доступно на веб-сайті Офісу Президента України за посиланням <https://www.president.gov.ua/news/zagalni-uzgodzheni-visnovki-parizkogo-samitu-v-normandskomu-58797>.

³⁵ Ця програма, запроваджена СБУ у серпні 2015 року, дозволяє особам, які добровільно відмовилися від участі у озброєних групах, уникнути кримінального переслідування за їхню участь у вищезгаданих групах, за умови, що вони не брали участі у вбивствах, катуваннях, звалтуваннях, нападах на підприємства, установи, організації та інших тяжких злочинах, готові надати інформацію про злочини, пов'язані зі створенням або діяльністю озброєних груп, та готові сприяти у припиненні цієї діяльності.

³⁶ Інтерв'ю УВКПЛ, 17 грудня 2019 р.

51. На території, яка контролюється «Донецькою народною республікою», УВКПЛ продовжило документувати випадки свавільного тримання під вартою впродовж звітного періоду, ймовірно «управлінням по боротьбі з організованою злочинністю» та «міністерством державної безпеки». Під час тримання під вартою жертвам відмовляли у доступі до адвокатів або родичів, іноді впродовж кількох місяців, що становить тримання під вартою без зв'язку із зовнішнім світом.

52. На території, яка контролюється «Луганською народною республікою», «міністерство внутрішніх справ» і «міністерство державної безпеки» затримувало осіб у порядку «превентивного затримання»³⁷ і тримало їх під вартою без зв'язку із зовнішнім світом у супереч міжнародним нормам.

53. Наприклад, 16 січня 2020 року на КПВВ «Станиця Луганська» співробітником «міністерства державної безпеки» була затримана жінка. Їй надягли на голову мішок і відвезли до приміщення «міністерства державної безпеки» у Луганську, де вона провела ніч, прикута наручниками до стільця. Викрадачі погрожували завдати шкоди її сім'ї, допитували її про її співпрацю з СБУ і змусили її пройти перевірку на поліграфі. 21 січня, після того, як вона підписала папери, де вона визнала ризики шпіонажу проти «Луганської народної республіки», її звільнили.³⁸

С. Ситуація в Олексіївській виправній колонії № 25

54. УВКПЛ здійснювало моніторинг ситуації в Олексіївській виправній колонії № 25 (Харківська область) і 10 січня 2020 року відвідало колонію, після того, як були порушені питання щодо катувань і жорстокого поводження. УВКПЛ отримало повідомлення, в яких стверджувалося, що ув'язнених піддають жорстокому побиттю, зокрема різними предметами, удушенню, зґвалтуванню та погрозам зґвалтуванням, а також іншим формам сексуального насильства, зокрема примусовому оголенню. Співробітники виправної колонії, які, ймовірно, брали участь у катуваннях і жорстокому поводженні, досі працюють у ній. Харківська обласна прокуратура розпочала розслідування за твердженнями щодо катувань та жорстокого поводження та зловживання владою у вищезгаданій виправній колонії. Міжнародні спостерігачі у 2012 році вже повідомляли про існування там проблем³⁹.

³⁷ Відповідно до «закону» «про військовий стан» «Луганської народної республіки», «превентивне затримання» може застосовуватися та припинятися за «мотивованим рішенням» «міністра державної безпеки» або «міністра внутрішніх справ» за погодженням із «генеральним прокурором» і тривати до 30 діб, а також продовжуватися загалом до 60 діб. Див. також УВКПЛ, *Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні, 16 листопада 2017 р. - 15 лютого 2018 р.*, п. 35, доступна за посиланням www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/ReportUkraineNov2017-Feb2018_UKR.pdf.

³⁸ Інтерв'ю УВКПЛ, 4 лютого 2020 р.

³⁹ Рада Європи, *Звіт до Уряду України за підсумками візиту в Україну, здійсненого Європейським комітетом з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (КЗК), у період із 1 до 10 грудня 2012 р.*, 5 вересня 2013, п. 16, текст доступний за посиланням <https://rm.coe.int/168069844d>.

V. Одночасне звільнення затриманих згідно з Мінськими домовленостями

«Будеш розповідати знову про права людини – і наступного разу ми будемо цілитися нижче!»

– Члени озброєних груп затриманому після імітації страти (стріляли над головою).

55. 29 грудня 2019 року в рамках Мінських домовленостей та за результатами саміту «Нормандської четвірки», що відбувся 9 грудня 2019 року, було здійснено одночасне звільнення затриманих на КПВВ «Майорське» (Донецька область). Воно стало першим великим одночасним звільненням із 27 грудня 2017 року⁴⁰.

56. Уряд України звільнив 141 затриману особу, 124 з яких (117 чоловіків і сім жінок), включаючи 19 іноземних громадян (18 чоловіків і одну жінку)⁴¹, та передав їх представникам самопроголошених «республік» (під час передачі іноземних громадян були присутні дипломатичні представники країн їхнього громадянства): 59 затриманих (54 чоловіка і п'ять жінок) – представникам «Донецької народної республіки», 65 затриманих (63 чоловіка і дві жінки) – представникам «Луганської народної республіки». Сімнадцять звільнених осіб вирішили залишитись на території, що контролюється Урядом.

57. Самопроголошені «республіки» звільнили 81 затриману особу (64 чоловіка і 17 жінок): 55 осіб (42 чоловіка, зокрема вісім військовослужбовців⁴², та 13 жінок) були звільнені «Донецькою народною республікою», а 26 осіб (22 чоловіка, зокрема чотири військовослужбовця, і чотири жінки) – «Луганською народною республікою». Сімдесят шість затриманих (61 чоловік, зокрема 12 військовослужбовців, і 15 жінок) були передані Уряду, а п'ятеро вирішили залишитись на території, яка контролюється самопроголошеними «республіками»: двоє чоловіків і дві жінки – на території, яка контролюється «Донецькою народною республікою», один чоловік – на території, яка контролюється «Луганською народною республікою».

58. На додаток до матеріалу, поданого в цьому розділі, у Додатку I до цієї доповіді наведено докладніший опис супутніх проблем щодо прав людини.

A. Свавільні затримання, катування і жорстоке поводження з затриманими на території, яка контролюється Урядом

59. Через обмеження, накладені на діяльність УВКПЛ на території, яка контролюється самопроголошеними «республіками», з 2018 року⁴³, станом на 15 лютого 2020 року УВКПЛ не змогло опитати жодну з 124 затриманих осіб, звільнених Урядом. Проте, УВКПЛ раніше вже опитало 75 із них, коли вони утримувалися на території, яка контролюється Урядом⁴⁴.

60. Ці 75 випадків, показали послідовний тренд свавільних затримань і/або порушень процесуальних прав затриманих, особливо на початковому періоді тримання під вартою (повідомлено 54 особами, 72 відсотки опитаних). 28 затриманих повідомили, що впродовж певного періоду після затримання (зазвичай кілька днів) їх тримали у неофіційних місцях тримання під вартою без зв'язку із зовнішнім світом, як-от у приміщеннях СБУ чи невістановлених місцях, після чого переводили до офіційних місць тримання під вартою. Принаймні у 17 випадках офіційна реєстрація їхнього затримання відкладалася на один-чотири дні від дня фактичного затримання.

61. Декілька опитаних повідомили УВКПЛ, що їм відмовляли у доступі до адвоката, поки вони не «зізнуються», і примушували підписати документи, що свідчили проти них самих. Як мінімум у 32 випадках доступ до адвоката був наданий

⁴⁰ Див. УВКПЛ, *Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні, 16 листопада 2017 р. – 15 лютого 2018 р.*, пп. 56-82.

⁴¹ 16 громадян Російської Федерації, 2 громадянина Білорусі та громадянин Бразилії.

⁴² Особи, які офіційно служать у Збройних Силах України.

⁴³ Див. вище п. 15.

⁴⁴ Деякі з цих випадків були описані у попередніх доповідях УВКПЛ. Див. прим. 1 Додатку I.

тільки після першого допиту, а у 11 з 32 випадків допит закінчився зізнанням до того як затриманий зустрівся з адвокатом.

62. П'ятдесят сім з 75 осіб повідомили, що їх піддавали катуванням або жорстокому поводженню, для того, щоб отримати зізнання чи інформацію та/або покарати або залякати їх, при цьому вищезгадані дії, у більшості випадків, вчинялися співробітниками СБУ. Застосовувалися такі методи катувань і жорстокого поводження, як побиття, удушення («мокрый» та «сухий» методи), удари електричним струмом, сексуальне насильство (як-от примусове оголення, насильницькі дії щодо статевих органів), катування положенням, позбавлення води, їжі, сну або доступу до туалету, ізоляція, імітація страти, тривале застосування наручників, надягання мішка на голову, та погрози подальшим катуванням, сексуальним насильством, смертю чи завданням шкоди сім'ї.

В. Свавільні затримання, катування і жорстоке поводження з затриманими на території, яка контролюється самопроголошеними «республіками»

63. УВКПЛ опитало 56 осіб, звільнених самопроголошеними «республіками» (45 чоловіків, зокрема одного військовослужбовця, і 11 жінок). Найбільш поширеними «обвинуваченнями» проти них у «Донецькій народній республіці» були «шпіонаж», «підбурювання до ненависті», «зберігання вибухових матеріалів», «терористичний акт», «сприяння терористичній діяльності» та «публічні заклики до екстремістських дій», а у «Луганській народній республіці» - «створення злочинної організації», «незаконне придбання і зберігання зброї та боєприпасів», «державна зрада» та «незаконне отримання інформації, що становить державну таємницю».

64. Хоча свідчення опитаних осіб були різними, УВКПЛ виявило і далі підтвердило⁴⁵ стійку тенденцію свавільних затримань, які часто становили насильницькі зникнення, та катувань і жорстокого поводження з особами, затриманими у зв'язку з конфліктом, в обох самопроголошених «республіках». УВКПЛ встановило, що катування і жорстоке поводження мали систематичний характер на початковому етапі тримання під вартою (який міг тривати до одного року), причому ризик зазнати катувань і жорстокого поводження значно зменшувався після «зізнання» і особливо після закінчення «досудового розслідування».

65. Осіб, опитаних УВКПЛ, затримували в основному озброєні чоловіки у балаклавах без знаків розрізнення, які не називали себе. У більшості випадків причину затримання опитаним не повідомляли. Після затримання або дорогою до першого місця тримання під вартою багатьом затриманим зав'язували очі і/або надягали наручники. Деяких із них били або погрожували їм насильством. Першим місцем тримання під вартою зазвичай були приміщення «міністерства державної безпеки» (у Донецьку або Луганську) або неофіційне місце тримання під вартою «Ізоляція» (у Донецьку).

66. Більшість опитаних осіб спочатку тримали під вартою в порядку «адміністративного арешту» (в «Донецькій народній республіці») або «превентивного затримання» (в «Луганській народній республіці»), позбавивши їх зв'язку з зовнішнім світом і не надавши доступу до адвоката. Деяким затриманим упродовж тривалого періоду часу не надавали інформацію про причини їхнього затримання або «обвинувачення» проти них. Родичам затриманих, які питали про їхнє місцезнаходження, не надавали жодної інформації, крім підтвердження – у дуже рідких випадках – самого факту затримання особи.

67. У більшості випадків «слідчі дії» починалися негайно після затримання, за кількома винятками, коли затримані перебували під вартою кілька днів або тижнів, перш ніж були проведені будь-які дії. «Слідчі дії» полягали здебільшого в допитах, які проводилися або в «міністерстві державної безпеки» чи місці тримання під вартою «Ізоляція» (у Донецьку), або у «міністерстві державної безпеки» (в Луганську) особами, які представлялися «співробітниками» «міністерства державної безпеки» або взагалі не називали себе. Кілька затриманих вважають, що у допитах також брали

⁴⁵ Для отримання більше інформації стосовно даних УВКПЛ щодо поводження з особами утримуваними у зв'язку з конфліктом на території «республік» у 2014-2017 рр., див. УВКПЛ, *Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні*, 16 листопада 2017 – 15 лютого 2018, п.п. 67-72, і п.п. 17-38 Доповнення II.

участь російські «співробітники ФСБ»⁴⁶, а деякі затримані дотримуються думки, що вони займали керівні посади.

68. У більшості задокументованих випадків допитувачі відразу погрожували затриманим насильством або згвалтуванням або висловлювали погрози на адресу їхніх сімей, якщо вони відмовлялися зізнатися або в інший спосіб співпрацювати зі «слідством». Такі погрози часто супроводжувалися ударами по тілу або ляпасами по обличчю.

69. П'ятдесят двоє з 56 опитаних УВКПЛ осіб, повідомили, що їх піддавали катуванню або жорсткому поводженню, іноді з сексуальним насильством, переважно під час допитів, щоб отримати зізнання або інформацію, в більшості випадків - про роботу на СБУ. Частота, інтенсивність і тривалість катувань і жорсткого поводження значно різнилися, проте вони зазвичай тривали доти, поки затримана особа не погоджувалася зізнатися (усно, в письмовій формі або на камеру) або надати інформацію. Застосовувалися такі методи катувань і жорсткого поводження, як побиття, удари електричним струмом, удушення («мокрый» та «сухий» методи), сексуальне насильство, катування положенням, видалення частин тіла (нігтів і зубів), позбавлення води, їжі, сну або доступу до туалету, імітація страти, погрози насильством чи смертю, погрози завданням шкоди сім'ї. Свідчення звільнених осіб свідчать про те, що катування і жорстоке поводження застосовувалися також для покарання і для приниження та залякування, зокрема персоналом деяких місць тримання під вартою. УВКПЛ виявило безперервний процес катувань і жорсткого поводження, які часто підсилювалися нелюдськими умовами тримання під вартою, зокрема у місці тримання під вартою «Ізоляція».

VI. Відправлення правосуддя та відповідальність

«Зараз воєнний час, тобі ще пощастило, що ти все ще живий».

– «Суддя» відповідає на скаргу особи про застосування катувань в «Ізоляції», під час «судового розгляду» в Донецьку.

70. 26 листопада 2019 року Уряд надіслав Генеральному секретареві Організації Об'єднаних Націй повідомлення⁴⁷, в якому поінформував його про зміни в матеріальній та територіальній сфері застосування відступу від Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (МПГПП) та Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ)⁴⁸. Уряд припинив відступ від статті 14 МПГПП та статті 6 ЄКПЛ (право на справедливий судовий розгляд) стосовно передачі територіальної підсудності судових справ від судів, розташованих на території, яка контролюється самопроголошеними «республіками», до судів, розташованих на території, яка контролюється Урядом⁴⁹.

⁴⁶ ФСБ – Федеральна служба безпеки Російської Федерації. Термін «співробітники ФСБ» використовується затриманими як позначення осіб, які, як вони вважають, приїхали із Російської Федерації або діють від її імені. Своє твердження вони обґрунтовують наявністю російського акценту в цих осіб.

⁴⁷ Повідомлення відповідно до зобов'язань Уряду України за п. 3 ст. 4 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, див. за посиланням <https://treaties.un.org/doc/Publication/CN/2019/CN.618.2019-Eng.pdf>.

⁴⁸ 21 травня 2015 р. Уряд відступив від певних положень МПГПП, ЄКПЧ і Протоколу № 4. Див. УВКПЛ, *Доповіді щодо ситуації з правами людини в Україні, 16 травня - 15 серпня 2015 р.*, nn. 159-161, доступна за посиланням ohchr.org/Documents/Countries/UA/10thOHCHRreportUkraine.pdf, 16 травня - 15 серпня 2016 р., nn. 15-17, доступна за посиланням ohchr.org/Documents/Countries/UA/Ukraine15thReport.pdf, 16 травня - 15 серпня 2017 р., n. 160, доступна за посиланням ohchr.org/Documents/Countries/UA/UAReport19th_EN.pdf, 16 травня - 15 серпня 2019 р., n. 20, доступна за посиланням ohchr.org/Documents/Countries/UA/UAReport19th_EN.pdf.

Ці зміни пов'язані з прийняттям у лютому 2018 р. Закону № 2268 (Закон України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях», № 2268 від 18 січня 2018 р.) та припиненням у квітні 2018 р. антитерористичної операції.

⁴⁹ Згідно зі ст. 1 Закону України № 1632-VII (від 12 серпня 2014 р.), у зв'язку з неможливістю здійснювати правосуддя окремими судами в районі проведення Операції об'єднаних сил розгляд цивільних, адміністративних, господарських і кримінальних справ відносився б до

Уряд заявив також, що заходи, застосовувані у районі проведення антитерористичної операції – а саме продовження максимального терміну превентивного затримання підозрюваних у справах, пов'язаних із тероризмом, без перегляду судом із 72 годин до 30 діб і передача певних повноважень слідчих суддів прокурорам - не поширюються на Операцію об'єднаних сил, яку було розпочато 30 квітня 2018 року (хоча формально ці заходи залишаються чинними у національному законодавстві).

71. Таким чином, Уряд уперше змінив матеріальну сферу вищезгаданого відступу. УВКПЛ вітає цей позитивний крок і закликає Уряд проводити регулярні та прозорі перегляди необхідності й сумірності цього відступу⁵⁰ та якомога скоріше скасувати його.

72. Упродовж звітнього періоду УВКПЛ задокументувало порушення прав на справедливий судовий розгляд, зокрема права на публічний розгляд справи і права на судовий розгляд без невинуватої затримки, зокрема стосовно «одночасного звільнення» утримуваних осіб, що відбулося 29 грудня, які поставили під загрозу права як постраждалих, так і обвинувачених у кримінальних справах, пов'язаних із конфліктом.

73. Покращення відправлення правосуддя і протидія безкарності згідно з рекомендаціями УВКПЛ та інших агенцій Організації Об'єднаних Націй значно зміцнили б довіру населення до судів, що є показником для вимірювання прогресу на шляху досягнення ЦСР 16⁵¹.

А. Вплив одночасного звільнення утримуваних осіб на верховенство права

74. Одночасне звільнення утримуваних осіб, що відбулося 29 грудня 2019 року, викликає певне занепокоєння щодо дотримання прав людини в сфері здійснення правосуддя. По-перше, звільнення осіб, переслідуваних у кримінальному порядку за порушення прав людини чи засуджених за них, може позбавити жертв правосуддя, правди та відшкодування. По-друге, порядок, за яким було звільнено обвинувачених, може негативно вплинути на їхнє право на свободу, якщо вони з'являться у майбутніх судових засіданнях. Це занепокоєння вже висловлювалося після останнього масштабного одночасного звільнення, що мало місце 27 грудня 2017 р.⁵²

75. Принаймні 47 утримуваних осіб звільнених і переведених на територію, яка контролюється самопроголошеними «республіками», були раніше засуджені за різні злочини та відбували покарання. Слід зазначити, що троє звільнених чоловіків були засуджені за здійснення вибуху на мітингу на підтримку Майдану 22 лютого 2015 року в Харкові, в результаті якого загинули двоє чоловіків, хлопчик і співробітник поліції. 28 грудня 2019 року суд у Харкові визнав цих трьох обвинувачених винними й засудив їх до довічного ув'язнення. Проте, суд звільнив їх із-під варті під особисте зобов'язання залишатися за місцем офіційного проживання до набрання вироком чинності, що суперечить усталеній практиці⁵³. Передавши цих засуджених на територію, яка контролюється самопроголошеними «республіками», влада дозволила

підсудності судів, розташованих на території, яка контролюється Урядом, за визначенням Голови Верховного Суду. Уряд припинив відступ від статті 14 МПГПП та статті 6 ЄКПЧ на підставі рішень Європейського суду з прав людини, який визнав, що цей захід не порушує права на справедливий судовий розгляд (Європейський суд з прав людини, справа «Хлебнік проти України» (*Khlebiuk v. Ukraine*), заява № 2945/16, рішення від 25 липня 2017 р.; Європейський суд з прав людини, справа «Цезар та інші проти України» (*Tsezar and Others v. Ukraine*), заяви №№. 73590/14, 73593/14, 73820/14, 4635/15, 5200/15, 5206/15, 7289/15, Рішення від 13 лютого 2018 р.). Уряд підтвердив, що зміна норм щодо територіальної підсудності судових справ, що обумовили відступ від статті 14, залишається чинною.

⁵⁰ 19 квітня 2017 р., після інформаційно-роз'яснювальної роботи з боку УВКПЛ, Урядом було створено Міжвідомчу комісію для перегляду обсягу та сумірності заходів щодо відступу.

Проте, засідання комісії та їхні підсумки закриті для громадськості.

⁵¹ Див. Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства, *Цілі сталого розвитку: Україна. Національна доповідь, 2017 р.*, с. 108.

⁵² УВКПЛ, *Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні, 16 листопада 2017 р. - 15 лютого 2018 р.*, шп. 56-82.

⁵³ Див. вирок Фрунзенського районного суду м. Харкова від 28 грудня 2019 р., доступний за посиланням at: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/86718700>. Вироком було передбачено, що він набирає законну силу протягом 30 днів з дня проголошення, якщо його не буде оскаржено.

їм уникнути відбування покарання і виплати відшкодування жертвам⁵⁴. УВКПЛ зазначає, що, хоча одночасне звільнення утримуваних осіб спрямоване на заохочення миру та примирення, його слід узгоджувати з зобов'язаннями України розслідувати порушення прав людини, здійснювати кримінальне переслідування за них і забезпечувати право жертв на ефективний засіб правового захисту.

76. Так само звільнення і передача обвинувачених, які очікують суду, порушує право жертв на правосуддя, правду і відшкодування. Особливо виділяється звільнення п'яти колишніх співробітників підрозділу «Беркут» (усі – чоловіки), переслідуваних у кримінальному порядку за вбивство 48 чоловіків-протестувальників і замах на вбивство ще 80 протестувальників 20 лютого 2014 року в центрі Києва. 28 грудня 2019 року суд скасував запобіжні заходи, що були обрані проти обвинувачених у вигляді тримання під вартою та домашнього арешту, а наступного дня їх було передано до Донецьку і Луганську в рамках одночасного звільнення. В інтерв'ю після звільнення з-під варті двоє співробітників «Беркуту» підкреслили свій намір просити притулку в Російській Федерації та продовжити брати участь у слуханнях за допомогою відеоконференцз'язку⁵⁵. УВКПЛ зазначає, що інші двоє обвинувачених 8 лютого 2020 повернулися до Києва, уможлививши продовження судового процесу над ними.

77. За твердженням Офісу Генерального прокурора України, судовий розгляд щодо звільнених працівників «Беркуту» буде продовжено, а у випадку неявки будь-кого з обвинувачених до суду щодо них буде здійснюватися спеціальне судове провадження (*in absentia*)⁵⁶. УВКПЛ ще раз висловлює занепокоєння стосовно того, що порядок здійснення спеціального судового провадження (*in absentia*) в Україні не відповідає міжнародним стандартам у галузі прав людини⁵⁷. Кримінальний процесуальний кодекс України дозволяє переглядати судову справу лише у випадку, якщо вирок ще не винесено⁵⁸, що суперечить позиції Комітету з прав людини, згідно з якою можливість перегляду судової справи має надаватися обвинуваченим у будь-який час після початку спеціального судового провадження (*in absentia*)⁵⁹. УВКПЛ зауважує, що ця невідповідність міжнародним стандартам у галузі прав людини може призвести до відхилення майбутніх запитів на екстрадицію. Крім того, здається малоймовірним, що такі справи фактично розслідуватимуться, як продемонструвала відсутність прогресу в справах утримуваних осіб, одночасно звільнених 27 грудня 2017 року⁶⁰.

78. Викликає стурбованість і те, що влада сприяла порушенню зобов'язань, покладених судом на утримуваних осіб. УВКПЛ відомо, що згідно з вимогами прокуратури суди звільнили 74 осіб із-під варті під особисте зобов'язання не залишати місце проживання. Передавши цих обвинувачених на територію, яка контролюється

⁵⁴ Суд зобов'язав засуджених сплатити жертвам 4,3 млн грн (приблизно 176 тис. дол. США) на відшкодування моральної шкоди, спричиненої вищезгаданим злочиним.

⁵⁵ Інтерв'ю, опубліковане 3 січня 2020 р. [о 16:30] за посиланням <https://youtu.be/7ZWRqBGmar8>.

⁵⁶ Заява для преси Офісу Генерального прокурора України від 28 грудня 2019 р., доступна за посиланням https://old.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_t=rec&id=263976. Щодо цього УВКПЛ зазначає, що жодному з інших співробітників «Беркуту», стосовно яких проводилося заочне розслідування за цей самий злочин, не було пред'явлено обвинувачення. За інформацією Офісу Генерального прокурора України, заочне розслідування ведеться стосовно 21 з 22 працівників «Беркуту», що перебувають у розшуку за підозрою у вбивстві 48 і замаху на вбивство 80 учасників протестів на Майдані 20 лютого 2014 р.; див. <https://trg.gp.gov.ua/reestr-kriminalnih-provadzhen/golovne-slidche-upravlinnja-generalnoi-prokuraturoi-ukraini/zlochynne-pereshkodzhannya-rozsliduvannyam-zlochyniv-vchynenyh-pid-chas-revoljutsiyi-gidnosti>.

⁵⁷ УВКПЛ, *Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні, 16 травня - 15 серпня 2018 р.*, п. 63, доступна за посиланням ohchr.org/Documents/Countries/UA/ReportUkraineMay-August2018_EN.pdf.

⁵⁸ Частина 4 ст. 323.

⁵⁹ Додаток до Висновків Комітету з прав людини за п. 4 ст. 5 Факультативного протоколу до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, ССРР/С/66/Д/699/1996/Согг.1, пп. 9.4-9.5. Європейський суд з прав людини також заявив, що відсутність у суду можливості повторно розглянути сутність обвинувачення щодо особи з повним дотриманням її прав на захист після того, як її затримано, становить порушення права на справедливий судовий розгляд. Див., наприклад, справу «Жолоцца проти Італії» (*Colozza v. Italy*), п. 29, та справу «Санадер проти Хорватії» (*Sanader v. Croatia*), п. 93.

⁶⁰ Жодна особа, судове провадження щодо якої не було завершено, не була засуджена до відповідальності в рамках спеціального судового провадження (*in absentia*) після звільнення.

самопроголошеними «республіками», українська влада сприяла порушенню цього зобов'язання. Якщо ці звільнені в майбутньому з'являться до суду, їх можуть знов затримати без можливості звільнення під заставу⁶¹.

В. Право на справедливий судовий розгляд

79. За період із 16 листопада 2019 року до 15 лютого 2020 року у кримінальних справах, пов'язаних із конфліктом, було винесено 78 вироків щодо 84 осіб⁶². Із них двоє обвинувачених були виправдані, а 82 були визнані винними, зокрема 38 - на підставі угод про визнання винуватості.

80. Упродовж звітнього періоду УВКПЛ задокументувало 3 пов'язаних із конфліктом кримінальних справи, які були визначені суддями у Єдиному державному реєстрі судових рішень як секретна інформація.⁶³ УВКПЛ занепокоєно впливом такого засекречування на право обвинувачених на публічний судовий розгляд (важливу гарантію справедливого судового розгляду) і на довіру населення до судової системи⁶⁴. В одному показовому випадку, де обвинувачений поскаржився УВКПЛ на порушення права на справедливий судовий розгляд, апеляційний суд всупереч законодавству⁶⁵ не оприлюднив своє рішення⁶⁶. УВКПЛ зазначає, що навіть якщо суд є закритим для публіки, його рішення, включно з головними висновками, доказами та правовим обґрунтуванням, повинно бути оприлюднено⁶⁷.

81. Невиправдані затримки продовжили шкодити кримінальним провадженням у справах, пов'язаних із конфліктом. Наприклад, у справі співробітника СБУ, обвинуваченого у вбивстві цивільної особи 4 березня 2017 року, колегія суддів була призначена у вересні 2019 року, а у січні 2020 року вся колегія взяла самовідвід через сумнівні причини⁶⁸. Це був уже другий склад суду, який взяв самовідвід, що призвело наразі загалом до дворічної затримки, під час якої обвинувачений продовжує перебувати на службі⁶⁹. Незабезпечення владою негайного судового розгляду порушує права родичів жертви на ефективний засіб судового захисту і на суд без невинуватості затримки.

⁶¹ Під час обрання запобіжного заходу суддя повинен урахувати дотримання умов запобіжних заходів, застосованих раніше, і може обрати як запобіжний захід тримання під вартою до суду без можливості звільнення під заставу, якщо обвинувачений не дотримався умов раніше застосованих запобіжних заходів. КПК, ст. 178, ч.4 ст. 183.

⁶² 47 чоловіків і 37 жінок.

⁶³ Кримінальні провадження № 638/1423/18, 644/3991/16-к, 642/3251/18.

⁶⁴ Згідно з Законом України «Про доступ до судових рішень», цей реєстр був створений для забезпечення відкритого доступу до судових рішень.

⁶⁵ Згідно з Законом України «Про доступ до судових рішень», електронні копії всіх судових рішень повинні бути загальнодоступними, крім випадків, передбачених законом.

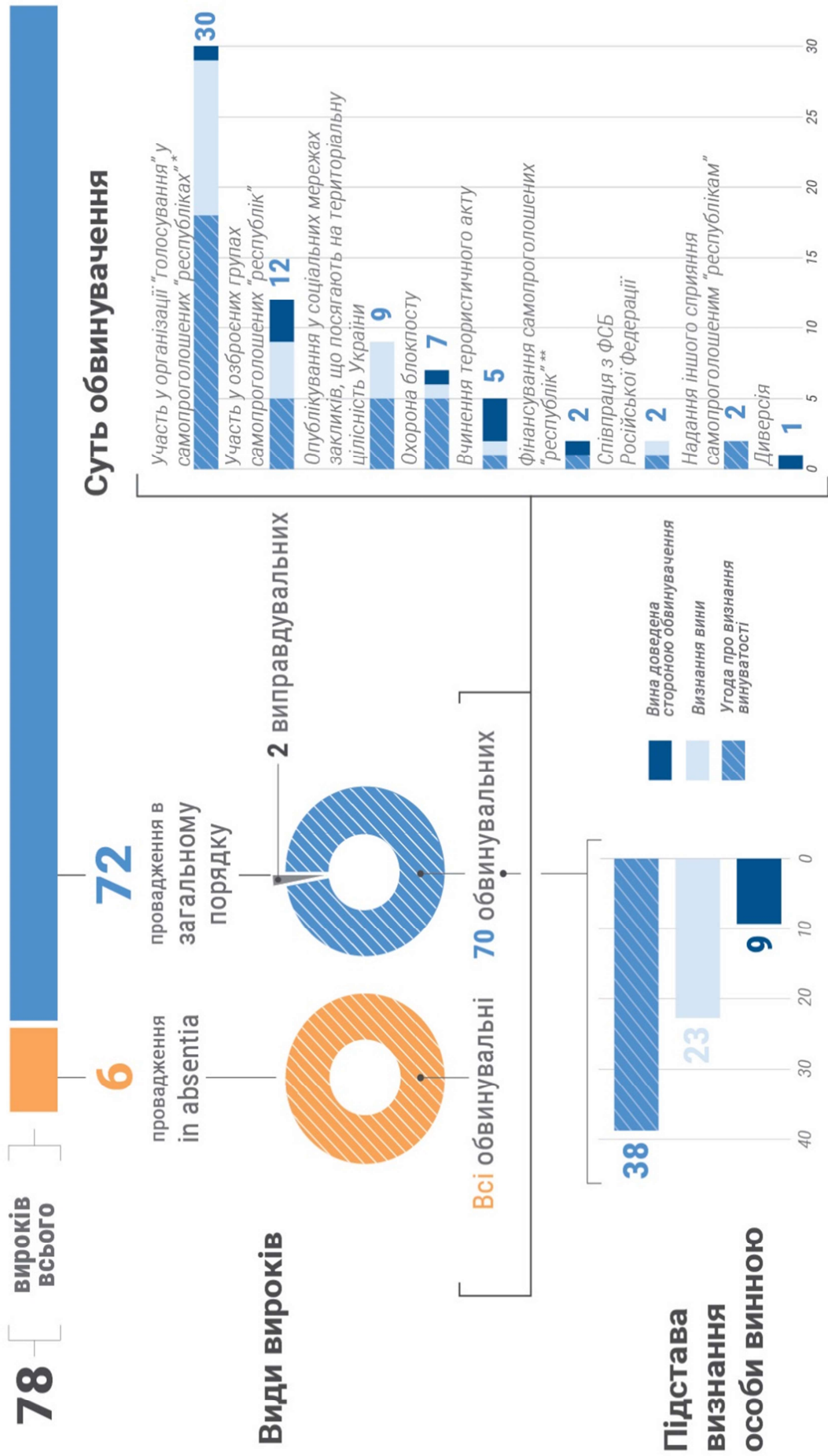
⁶⁶ Рішення Харківського обласного апеляційного суду від 18 листопада 2019 р. у кримінальній справі 638/1423/18.

⁶⁷ Комітет із прав людини, *Зауваження загального порядку № 32, Стаття 14: рівність перед судами і трибуналами та право кожного на справедливий судовий розгляд*, п. 29, 23 серпня 2007 р., ССРР/С/ГС/32, текст доступний за посиланням <https://undocs.org/en/CCPR/C/GC/32>.

⁶⁸ Суд постановив, що докази, подані прокурором на слуханні з обрання запобіжного заходу, є розкриттям матеріалів досудового розслідування і що обізнаність суддів із результатами досудового розслідування у розгляді справи за суттю могла вплинути на їхню неупередженість. Ухвала Краматорського міського суду Донецької області від 13 січня 2020 р., доступна за посиланням <http://reyestr.court.gov.ua/Review/86881957>. УВКПЛ зазначає, що українське законодавство не визначає, що надання таких доказів під час засідань з обрання запобіжних заходів ставить під загрозу неупередженість суддів.

⁶⁹ Справу було спершу призначено до розгляду колегією суддів Краматорського міського суду у середині вересня 2019 р. 15 жовтня 2019 р. суддя зі складу цієї колегії взяла самовідвід. 10 лютого 2020 р. нова колегія суддів відсторонила обвинуваченого від служби.

ВИРОКИ СУДІВ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ У СПРАВАХ, ПОВ'ЯЗАНИХ З КОНФЛІКТОМ з 16 листопада 2019 до 15 лютого 2020 року

Дата створення: 5 березня 2020 Джерело: УВКПЛ

* Робота в так званих "виборчих комісіях" або заклики до участі у так званих "референдумах" чи "виборах" ** Ведення господарської діяльності або сплата "податків" на території, яка контролюється самопроголошеними "республіками"

С. Відповідальність за вбивства та насильницькі смерті

82. Минуло майже шість років після вбивств і насильницьких смертей людей у період із 21 січня до 20 лютого 2014 року на Майдані та 2 травня 2014 року в Одесі, а сім'ї жертв досі чекають на встановлення справедливості.

83. Хоча деякі справи, що стосуються протестів на Майдані, зараз розглядаються судами, подальшого прогресу у встановленні конкретних порушників, відповідальних за ці вбивства, не досягнуто⁷⁰. Зважаючи на це, УВКПЛ вітає зміни до Закону «Про Державне бюро розслідувань», які дозволяють перевести слідчих, що працюють над справами стосовно Майдану, з Офісу Генерального прокурора України до ДБР за спрощеною процедурою⁷¹. УВКПЛ сподівається, що це не лише забезпечить безперервність розслідувань, а й допоможе встановити особи інших порушників.

84. Статус інших кримінальних проваджень стосовно вбивств і насильницьких смертей під час протестів на Майдані проілюстровано нижче.

85. УВКПЛ відзначає відсутність прогресу в переважній більшості судових проваджень, пов'язаних із сутичками 2 травня 2014 року в Одесі, які забрали життя 48 людей⁷². УВКПЛ особливо занепокоєне затягуванням судового процесу в провадженні проти 19 «прихильників федералізації», тому що апеляційний розгляд вироку ще не розпочався, хоча минуло більше двох років із того часу, як апеляційний суд зареєстрував справу⁷³.

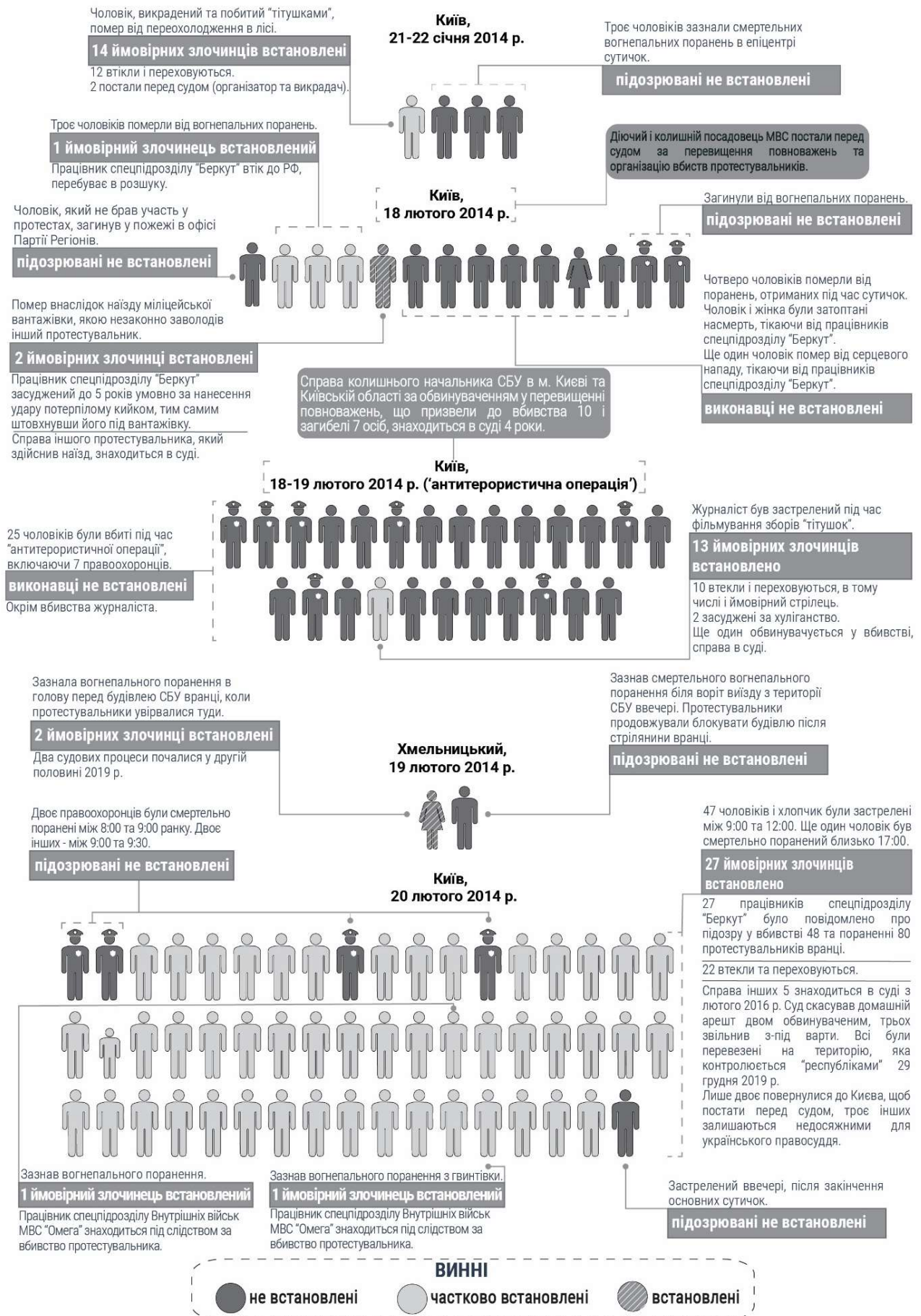
⁷⁰ Хоча загинуло 98 осіб (84 протестувальника, 13 правоохоронців і 1 перехожий), на даний час встановлені особи виконавців тільки двох із цих убивств.

⁷¹ Див. УВКПЛ, *Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні, 16 серпня - 15 листопада 2019 р.*, п. 63.

⁷² Це, зокрема, розгляди щодо: (i) масових заворушень у центрі міста, що призвели до шести окремих убивств, які інкримінуються 20 членам груп «прихильників федералізації»; (ii) зловживання владою, недбалості та невиконання обов'язку з рятування людей, що інкримінується колишньому начальникові Головного управління Міністерства внутрішніх справ в Одеській області; (iii) убивства члена групи «прихильників федералізації» під час масових заворушень у центрі міста, яке інкримінується члену груп «прихильників єдності»; (iv) незабезпечення безпеки громадян, яке призвело до загибелі 48 осіб, що інкримінується трьом колишнім високопоставленим посадовцям одеської поліції; (v) невиконання обов'язку з рятування людей, котрі опинилися у палаючому Будинку профспілок, що інкримінується п'яти колишнім посадовцям Головного управління Державної служби з надзвичайних ситуацій в Одеській області. Докладнішу інформацію див. у Інформаційній довідці УВКПЛ «Відповідальність за вбивства та насильницькі смерті 2 травня 2014 року в Одесі», доступний за посиланням www.un.org.ua/images/documents/4672/Accountability%20for%20Killings%20and%20Violent%20Deaths%20on%202%20May%202014%20in%20Odesa_2.pdf.

⁷³ Див. вирок Іллічівського міського суду Одеської області від 18 вересня 2017 р., доступний за посиланням <http://reyestr.court.gov.ua/Review/68926870>.

Статус кримінальних проваджень стосовно вбивств і насильницьких смертей під час протестів на Майдан

D. Територія, яка контролюється самопроголошеними «республіками»

86. Як зазначено у попередніх доповідях УВКПЛ⁷⁴, обидві самопроголошені «республіки» продовжили розглядати «кримінальні справи» осіб, які, як вони вважають, підривають їхню безпеку. Розглядаючи такі справи, самопроголошені «республіки» повинні дотримуватися певних стандартів щодо справедливого судового розгляду, передбачених як у міжнародному праві в галузі прав людини⁷⁵, так і у міжнародному гуманітарному праві⁷⁶. Разом з тим, це зобов'язання не означає визнання легітимності «судів» або «кримінальних переслідувань» у самопроголошених «республіках».

87. Інтерв'ю УВКПЛ з особами, звільненими 29 грудня 2019 року на території, яка контролюється самопроголошеними «республіками», вказують на систематичні порушення упродовж 2018-2019 років їхнього права не свідчити проти себе або визнавати себе винним, права на публічний судовий розгляд, права на розгляд справи незалежним і безстороннім судом та права на адвоката.

88. УВКПЛ особливо занепокоєне тим, що «суди» значною мірою спиралися на зізнання, отримані за допомогою катувань і примусу. Особи, підозрювані у скоєнні «злочинів», пов'язаних із конфліктом, на території, яка контролюється обома самопроголошеними «республіками», повідомили УВКПЛ, що вони систематично піддавалися катуванням та іншим формам примусу з боку співробітників «міністерства державної безпеки» та «поліції» і не наважилися б відмовитися від своїх показань, якими вони свідчили проти себе, під час «судових» засідань, побоючись, що їх знов катуватимуть⁷⁷.

89. Крім того, висловлювалися серйозні занепокоєння щодо явно упереджених судів⁷⁸ та порушення права на презумпцію невинуватості. Усі опитані зазначали, що «судові процеси» щодо них проводилися у закритому режимі, з порушенням права на публічний судовий розгляд⁷⁹, що створювало вільні умови для проявів своєї упередженості суддями.

90. УВКПЛ задокументувало порушення права на допомогу адвоката на території, яка контролюється самопроголошеними «республіками». Хоча всі особи, опитані УВКПЛ, мали доступ до «безоплатної правової допомоги», наданої адвокатами із самого початку формального відкриття «слідства», вони скаржилися на бездіяльність адвокатів у їхньому захисті, а у деяких випадках – на змову адвокатів із «прокуратурою». У шести випадках адвокати, призначені в рамках «безоплатної правової допомоги», вимагали винагороду від затриманих або їхніх родичів. УВКПЛ задокументувало також систематичну практику надання статусу «свідка» близьким

⁷⁴ УВКПЛ, *Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні, 16 травня - 15 серпня 2018 р.*

⁷⁵ Недержавні суб'єкти, які виконують функції, притаманні органам влади, та контролюють територію, повинні дотримуватися стандартів прав людини, якщо їхня діяльність впливає на права осіб, які перебувають під їхнім контролем. Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок, Загальна рекомендація № 30 щодо положення жінок в умовах запобігання конфліктам, протягом конфлікту і у постконфліктних ситуаціях, 1 листопада 2013 р., п. 16. Див. також резолюцію 2127 (2013) Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй від 5 грудня 2013, п. 17, яка рішуче засудила «порушення міжнародного гуманітарного права і повсюдні порушення прав людини, що їх продовжують скоювати озброєні групи» у Центральноафриканській республіці; *Доповідь Міжнародної комісії з розслідування всіх вірогідних порушень міжнародного права у галузі прав людини в Лівійській Арабській Джамахірії*, A/HRC/17/44, п. 72; та *Доповідь групи експертів Генерального секретаря ООН з питання про відповідальність за порушення прав людини в Шрі-Ланці*, 31 березня 2011 р., п. 188.

⁷⁶ Спільна стаття 3 Женевських конвенцій забороняє всім сторонам конфлікту такі діяння, як «засудження та застосування покарання без попереднього судового рішення, винесеного судом, який створено належним чином і який надає судові гарантії, визнані цивілізованими народами як необхідні».

⁷⁷ Див. вище Частина V.

⁷⁸ Десять утримуваних осіб, які були звільнені, поскаржилися на упередженість судів щодо них.

⁷⁹ Комітет із прав людини, *Зауваження загального порядку № 32, Стаття 14: рівність перед судами і трибуналами та право кожного на справедливий судовий розгляд*, п. 29, 23 серпня 2007 р., C/PR/C/GC/32.

родичам затриманих, через яку вони не мали можливості допомагати у захисті своїх затриманих родичів і відвідувати закриті засідання⁸⁰.

91. Характер вищеписаних проваджень викликає серйозне занепокоєння стосовно гарантій справедливого судового розгляду в «кримінальних справах», пов'язаних із конфліктом, на території, яка контролюється самопроголошеними «республіками». УВКПЛ зазначає, що ці порушення є систематичними й можуть становити воєнні злочини⁸¹.

VII. Громадянський простір та основоположні свободи

«Ніколи у житті я не відчувала такого приниження та цькування»..

– Журналістка, на яку напали особи, які ймовірно пов'язані з крайніми правими групами.

92. Упродовж звітнього періоду УВКПЛ задокументувало дев'ять нових нападів на журналістів, інших працівників засобів масової інформації, правозахисників, громадських активістів і членів ЛГБТІ-спільноти. УВКПЛ спостерігало за вісьмома зібраннями, на більшості яких правоохоронні органи ефективно забезпечили правопорядок.

A. Право голосу

93. УВКПЛ вітає прийняття 19 грудня 2019 року переглянутого тексту Виборчого кодексу, який набрав чинності з 1 січня 2020 року. У ньому враховані давні рекомендації УВКПЛ щодо необхідності наділити ВПО і трудових мігрантів правом брати участь у виборах, включно з наступними місцевими виборами восени 2020 року⁸². Проте, Центральній виборчій комісії ще потрібно розробити порядок розгляду заяв осіб, які бажають змінити виборчу адресу, щоб забезпечити повну реалізацію їхнього права голосу.

B. Свобода думки та вираження поглядів, свобода засобів масової інформації

94. УВКПЛ задокументувало чотири фізичні напади на працівників засобів масової інформації (двох чоловіків, двох жінок). 30 листопада 2019 року журналіст, який працював у Інтернет-виданні, котре викриває корупцію в Миколаєві, зазнав нападу з побиттям і застосуванням перцевого аерозолу біля свого будинку⁸³. Станом

⁸⁰ Пункт 2 ст. 52 «кримінального процесуального кодексу» самопроголошеної «Луганської народної республіки» та п. 2 ст. 44 «кримінального процесуального кодексу» самопроголошеної «Донецької народної республіки» дозволяють залучати близького родича «обвинуваченого» до судового розгляду як «захисника», який надаватиме підтримку і допомогу в захисті, наприклад, спостерігаючи за судовим процесом. Проте, «законодавство» обох самопроголошених «республік» не дозволяє надавати особі одночасно статус і свідка, і захисника. У двох задокументованих випадках «слідчі» встановлювали родичам «обвинувачених» статус свідка, хоча знали, що ці родичі не нададуть жодних викривальних показань, просто для того, щоб не дати їм можливості брати участі у «суді» в якості «захисників», що було б єдиним способом, у який вони могли б бути присутні на слуханнях, що проводилися у закритому режимі.

⁸¹ Див. ст. 8(с)(iv) Римського статуту Міжнародного кримінального суду та норму 156 МКЧХ, База даних зі звичаєвого міжнародного гуманітарного права, доступна за посиланням https://ihl-databases.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v1_rul_rule156.

⁸² Виборчий кодекс України, № 396-ІХ., яким внесено зміни до Закону «Про Державний реєстр виборців» (№ 698-V від 22 лютого 2007 р.), згідно з якими виборці мають можливість змінити свою виборчу адресу, яка за загальною нормою прив'язувалася до зареєстрованого місця проживання, надавши до місцевого органу ведення Реєстру відповідні документи, тобто довідку взяття на облік ВПО або договір оренди житла. У Виборчому кодексі підтверджено заборону будь-яких прямих чи непрямих обмежень у процесі здійснення виборчих прав за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, інвалідності, стану здоров'я, за мовними або іншими ознаками.

⁸³ Інтерв'ю УВКПЛ, 16 січня 2020 р.

на 15 лютого 2020 року поліція у своєму розслідуванні не досягнула помітного прогресу.

95. 12 грудня 2019 року Національна поліція затримала трьох підозрюваних у скоєному в 2016 році вбивстві відомого журналіста Павла Шеремета⁸⁴ і висунула їм обвинувачення в убивстві⁸⁵. Ці провадження привернули пильну увагу ЗМІ та громадськості, тому що двоє з підозрюваних є колишніми військовослужбовцями збройних сил, а одна – відома волонтерка, яка підтримувала Збройні Сили України. Варто уваги, що під час слухання 24 грудня 2019 року троє журналістів, які висвітлюють цей процес, зокрема дві жінки, які представляють видання, котрі часто вважають проросійськими, зазнали нападу і погроз під час двох окремих інцидентів, які трапилися всередині приміщення суду і поруч із будівлею суду. Журналіста було побито і облито невстановленою рідиною, а журналісток штовхали, та погрожували їм. Принаймні в одному з цих інцидентів брали участь члени та прихильники крайніх правих груп. Одного порушника повідомили про підозру, і він наразі знаходиться під домашнім арештом. Протягом обох інцидентів правоохоронці, присутні на місці події, не відреагували належним чином⁸⁶.

96. Під час іншого нападу, що стався 30 листопада 2019 року, нападники побили активіста громадянського суспільства, який викривав проблеми у місцевому самоврядуванні в Одеській області, та застосували до нього перцевий газ⁸⁷. Після цього нападу постраждалий продовжував отримувати погрози через соціальні мережі та застосунок для обміну повідомленнями.

97. УВКПЛ глибоко занепокоєне суперечливою ініціативою Уряду⁸⁸ розробити законодавство про боротьбу з розповсюдженням «дезінформації», яким, зокрема, передбачалося б підвищення відповідальності⁸⁹ просто за поширення недостовірної інформації та позбавлення анонімності користувачів Інтернету. Ці заходи виглядають непропорційними й можуть негативно вплинути на свободу вираження поглядів. УВКПЛ наголошує, що, хоча протидія дезінформації може бути законною метою, обмеження свободи вираження поглядів повинні відповідати міжнародним стандартам⁹⁰. УВКПЛ закликає Уряд перенести фокус уваги на цілеспрямоване запобігання кібератакам і протидію зловмисним автоматизованим акаунтам («бот-фермам»), інвестувати кошти у підвищення рівня медійної грамотності населення та забезпечити відкритий доступ до інформації відповідно до глобального завдання ЦСР 16.10.

98. На території, яка контролюється самопроголошеними «республіками», УВКПЛ продовжило спостерігати відсутність у засобах масової інформації матеріалів, у яких критикувалася б позиція «влади» або які не збігалися б із цією позицією. Соціальні мережі залишилися єдиною наявною платформою для вираження мешканцями критичних зауважень і думок щодо ситуації на місцях. Наприклад, у соціальних мережах широко критикувалися затримки у виплаті заробітної плати та інших допомог, але у місцевих засобах масової інформації це питання не

⁸⁴ УВКПЛ, *Доповіді щодо ситуації з правами людини в Україні, 16 травня - 15 серпня 2016 р.*, п. 116, *16 травня - 15 серпня 2019 р.*, п. 84.

⁸⁵ Двоє інших підозрюваних уже перебували під вартою за підозрою у скоєнні іншого насильницького злочину.

⁸⁶ Інтерв'ю УВКПЛ, 27 грудня 2019 р.

⁸⁷ Інтерв'ю УВКПЛ, 27 січня 2020 р.

⁸⁸ Указом Президента України від 8 листопада 2019 р. № 837/2019 «Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави» Кабінетові Міністрів України доручено розробити проект закону про врегулювання діяльності медіа в Україні, передбачивши у ньому положення щодо стандартів новин, механізмів запобігання розповсюдженню недостовірної інформації та спростування такої інформації, заборони фізичним та юридичним особам держави-агресора володіти або фінансувати медіа в Україні, а також передбачивши посилення відповідальності за порушення законодавства про інформацію.

⁸⁹ Пропоноване законодавство вводить кримінальну відповідальність та посилює адміністративну відповідальність.

⁹⁰ Обмеження повинні бути «встановлені законом»; вони можуть установлюватися тільки на окремих підставах, передбачених статтями 19.3 (a) і 19.3 (b) МПГПП; вони повинні суворо відповідати вимогам необхідності та пропорційності; Комітет із прав людини, *Зауваження загального порядку № 34, Стаття 19: свобода думок та їх вираження*, п. 22, 12 вересня 2011 р., ССРР/С/GC/34, текст доступний за посиланням www2.ohchr.org/english/bodies/hrc/docs/gc34.pdf.

висвітлювалося. УВКПЛ відзначає, що людей затримують за їхні публікації, зокрема за інформацію, розміщену в соціальних мережах⁹¹.

99. Подальшим звуженням простору для вільного вираження поглядів у «Луганській народній республіці» стало розширення переліку «адміністративних правопорушень» таким пунктом, як розповсюдження, зокрема в Інтернеті, інформації, яка ображає людську гідність, негативно впливає на суспільну мораль і є прямою зневагою до «влади». УВКПЛ зауважує, що, відповідно до статті 19 Загальної декларації прав людини, кожна людина має право на свободу переконань і на вільне їх виявлення; це право включає свободу безперешкодно дотримуватися своїх переконань та свободу шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від кордонів.

100. УВКПЛ вітає звільнення 29 грудня 2019 року журналістів Станіслава Асєєва і Олега Галазюка. Обоє із 2017 року утримували під вартою «органи влади» «Донецької народної республіки».

С. Свобода мирних зібрань і свобода об'єднання

101. Упродовж звітнього періоду УВКПЛ здійснювало моніторинг поведінки правоохоронних відомств і місцевих органів влади на 8 зібраннях, зокрема тих, що проводилися 21 листопада і 8-9 грудня 2019 року у зв'язку з подіями навколо самото «Нормандської четвірки». Органи влади достатньою мірою зменшили ризики насильства, і жодних інцидентів, пов'язаних з порушенням безпеки помічено не було.

102. УВКПЛ відзначає зусилля Національної поліції з забезпечення безпеки зібрань, організованих ЛГБТІ-спільнотою 22-23 листопада 2019 року в Києві, включно з трансгендерним маршем, проведеним 23 листопада паралельно з контр-демонстрацією. Правоохоронці успішно розмежували учасників вищезгаданого зібрання та учасників контр-демонстрації і негайно затримали на місці події шістьох із найбільш агресивних осіб, причетних до сутичок, яких обвинуватили у дрібному хуліганстві та відпустили.

103. УВКПЛ також відзначає невжиття владою заходів для точної кваліфікації нападу, спрямованого проти політичної діяльності, як перешкодження законній діяльності політичної партії⁹². 6 грудня 2019 року особи, ймовірно пов'язані з крайньою правою групою, напали на п'ятьох волонтерів, які розповсюджували газету політичної партії на залізничному вокзалі у Києві. Щонайменше двом жертвам було завдано легких тілесних ушкоджень. У розслідуванні, що триває, не враховується конкретний мотив нападу, а сам інцидент кваліфіковано просто як хуліганство, замість того, щоб урахувати той факт, що жертви здійснювали політичну діяльність⁹³. Крім того, невстановлені особи підпалили офіс цієї ж політичної партії у Херсоні та зруйнували один з її агітаційних наметів у Харківській області.

104. Небажання правоохоронних органів точно кваліфікувати напади з конкретними мотивами висвітлювалося у попередніх доповідях УВКПЛ, зокрема стосовно злочинів на ґрунті ненависті⁹⁴.

Д. Дискримінація, насильство та прояви нетерпимості щодо меншин

105. Упродовж звітнього періоду УВКПЛ задокументувало три нові напади на представників ЛГБТІ-спільноти і відзначило, що правоохоронні органи ефективно не розслідували попередні напади. Принаймні в одному випадку жертви насильства на ґрунті ненависті зіткнулися з упередженим ставленням працівників правоохоронних органів, коли намагалися подати заяву⁹⁵.

⁹¹ Інтерв'ю УВКПЛ, 21 січня 2020 р.

⁹² Ст. 170 Кримінального кодексу України «Перешкодження законній діяльності професійних спілок, політичних партій, громадських організацій».

⁹³ Інтерв'ю УВКПЛ, 11, 12 грудня 2019 р.

⁹⁴ Влада часто кваліфікує напади на членів ЛГБТІ-спільноти як хуліганство попри виражені дискримінаційні мотиви. Див. УВКПЛ, *Доповіді щодо ситуації з правами людини в Україні, 16 серпня - 15 листопада 2018 р.*, п. 85, *16 травня - 15 серпня 2019 р.*, пп. 84, доступні за посиланням www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/ReportUkraine16Nov2018-15Feb2019.pdf.

⁹⁵ Інтерв'ю УВКПЛ, 24 січня 2020 р.

106. 26 листопада 2019 року кілька осіб, пов'язаних із крайньою правою групою, забруднили курячою печінкою вхід до «ПрайдХаба»⁹⁶ у Харкові й залишили там предмети, що зазвичай використовуються у похоронних обрядах, чим налякали працівників і відвідувачів⁹⁷. Три тижні потому невідомі особи зіпсували фасад цього будинку лозунгами, що містили погрози на адресу ЛГБТІ-спільноти⁹⁸.

107. 16 листопада 2019 року з одного з барів у Одесі силоміць вигнали пару жінок, нібито через припущення щодо існування між ними гомосексуальних стосунків. Жінки повідомили про цей інцидент до місцевого відділку поліції. Співробітники поліції спочатку відмовилися приймати заяву. Адвокат постраждалої звернувся до суду, який зобов'язав поліцію зареєструвати справу⁹⁹.

108. УВКПЛ продовжує висловлювати занепокоєння через продовження практики запровадження місцевими органами влади дискримінаційних заходів, спрямованих проти ЛГБТІ-спільноти. 24 грудня 2019 року Рівненська міська рада проголосувала за заборону будь-яких публічних заходів, організованих ЛГБТІ-спільнотою, на території м. Рівне, зокрема у громадських місцях, де можуть перебувати діти. Це порушує не тільки права на свободу зібрань і свободу вираження поглядів, а й Конституцію¹⁰⁰.

109. На території, яка контролюється самопроголошеними «республіками», ЛГБТІ-спільнота через побоювання переслідувань змушена не привертати зайвої уваги та утримуватися від помітних заходів. УВКПЛ ще раз висловлює занепокоєння тим, що через страх переслідувань особи з числа ЛГБТІ не можуть користуватися повним спектром своїх прав людини.

Е. Мовні права

110. 9 грудня 2019 року Європейська комісія за демократію через право (Венеційська комісія) опублікувала свій висновок стосовно Закону «Про забезпечення функціонування української мови як державної»¹⁰¹. За висновком Венеційської комісії, великою мірою через відсутність спеціального законодавства про захист і використання мов меншин чинна правова база не забезпечує справедливий баланс між законною метою, а саме посиленням і заохоченням ролі української мови, та достатніми гарантіями мовних прав національних меншин, що підтверджує занепокоєння, раніше висловлене УВКПЛ¹⁰². УВКПЛ ще раз закликає Кабінет Міністрів і Парламент без необґрунтованих затримок і на основі широких, інклюзивних консультацій з представниками національних меншин і корінних народів розробити закон про реалізацію прав корінних народів і національних меншин України¹⁰³, як рекомендувала і Венеційська комісія¹⁰⁴.

111. 16 січня 2020 року Парламент прийняв закон про загальну середню освіту¹⁰⁵, яким підтверджено, що і мови корінних народів, і мови меншин, можуть викладатися як предмет і використовуватися як мова викладання інших предметів у всій сфері середньої освіти в державних школах, але відсотки їх використання відрізняються від відсотків для української мови¹⁰⁶. Закон дозволяє також приватним школам обирати

⁹⁶ Місце, дружнє до ЛГБТІ-спільноти.

⁹⁷ Інтерв'ю УВКПЛ, 27 листопада 2019 р.

⁹⁸ Інтерв'ю УВКПЛ, 20 грудня 2019 р.

⁹⁹ Інтерв'ю УВКПЛ, 7 грудня 2019 р.

¹⁰⁰ Статті 34 та 39 Конституції України.

¹⁰¹ Висновок № 960 / 2019, прийнятий Венеційською комісією на її 121-му пленарному засіданні (6-7 грудня 2019 р.), доступний за посиланням [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2019\)032-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2019)032-e).

¹⁰² Див. УВКПЛ, *Доповіді щодо ситуації з правами людини в Україні, 16 серпня - 15 листопада 2018 р.*, п. 84, *16 лютого - 15 травня 2019 р.*, пп. 80-81, *16 травня - 15 серпня 2019 р.*, пп. 98-100, *16 серпня - 15 листопада 2019 р.*, пп. 87-88.

¹⁰³ Згідно з Законом «Про забезпечення функціонування української мови як державної» Кабінет Міністрів повинен до 16 лютого 2020 року подати до Парламенту проект закону про реалізацію прав корінних народів і національних меншин в Україні.

¹⁰⁴ Венеційська комісія, п. 139. Прийняття такого закону підтримає виконання Україною зобов'язання щодо запобігання проявам дискримінації у суспільстві, передбачене ЦСР 10 і 16.

¹⁰⁵ Проект Закону № 0901 «Про повну загальну середню освіту». Станом на 15 лютого 2020 р. він не був підписаний Президентом.

¹⁰⁶ Учні, які навчаються офіційними мовами ЄС, повинні отримувати освіту українською мовою в обсязі не менше 20 відсотків, починаючи з 5 класу (до 5 класу відсоткова частка не встановлена), після чого ця частка зростає до 60 відсотків у 10-12 класах (останніх трьох роках

мову викладання, якщо даний заклад освіти забезпечує опанування учнями української мови.

112. Загалом, УВКПЛ вважає, що законодавство надає недостатні гарантії захисту і використання мов меншин за відсутності закону про реалізацію прав корінних народів і національних меншин. Венеційська комісія також висловила занепокоєння з приводу того, що закон про освіту передбачає привілейоване ставлення до мов ЄС порівняно з іншими мовами меншин. Крім того, хоча закон про середню освіту гарантує викладання і мовами корінних народів й українською мовою, у ньому не визначені відсоткові частки обсягу викладання цими мовами. Це викликає стурбованість щодо рівня захисту, передбаченого для мовних прав корінних народів. Закон про реалізацію прав корінних народів і національних меншин повинен врегулювати це питання, а також забезпечити необхідний захист викладанню мовами корінних народів у школі.

VIII. Права людини в Автономній Республіці Крим та міста Севастополі (Україна), тимчасово окупованих Російською Федерацією

A. Примусовий призов

113. Упродовж звітнього періоду Російська Федерація провела десяту з початку окупацію призовну кампанію, під час якої щонайменше 3000 чоловіків із Криму були призвані до збройних сил Російської Федерації. Внаслідок цього загальна кількість кримських призовників сягнула щонайменше 21000 чоловіків¹⁰⁷. Частина призовників були направлені на військові бази у Російській Федерації¹⁰⁸.

114. Російська Федерація здійснює кримінальне переслідування щодо мешканців Криму за ухилення від призову до її збройних сил¹⁰⁹. УВКПЛ виявило 25 справ про ухилення від призову, які розглядалися судами в Криму в 2019 році. З-поміж цих справ УВКПЛ задокументувало сім обвинувальних вироків¹¹⁰. За такий злочин, як ухилення від призову, законодавство Російської Федерації передбачає покарання у вигляді штрафу або позбавлення волі на строк до двох років. За вироками, задокументованими у 2019 році, обвинувачені були засуджені до сплати штрафів у розмірі від 15 до 50 тис. руб. (від 243 до 810 дол. США). В одному випадку у звітньому періоді Судацький міський суд засудив місцевого мешканця за ухилення від призову в формі неявки для

обов'язкової освіти). Для інших мов меншин 80 відсотків обсягу навчання починаючи з 5 класу повинно забезпечуватися українською мовою. Венеційська комісія раніше рекомендувала внести зміни у відповідні положення закону про освіту, на якому базується закон про середню освіту. Див. *Висновок № 902/2017 щодо положень Закону «Про освіту» від 5 вересня 2017 р., які стосуються використання державної мови та мов меншин і інших мов у освіті*, доступний за посиланням [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2017\)030-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2017)030-e). Див. також УВКПЛ, *Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні, 16 листопада 2017 р. - 15 лютого 2018 р.*, п. 136.

¹⁰⁷ Усі цифри є приблизними й ґрунтовані переважно на періодичних заявах Міністерства оборони Російської Федерації. УВКПЛ зауважує, що мають місце значні відмінності між окремими підрахунками, які в різний час Міністерство оприлюднювало в ході призовних кампаній. Раніше оприлюднені цифри див. у публікації УВКПЛ, *Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні, 16 листопада 2018 р. – 15 лютого 2019 р.*, п. 114, і *16 травня – 15 серпня 2019 р.*, п. 112.

¹⁰⁸ Примусове направлення осіб, які перебувають під захистом, із Криму на бази в Російській Федерації порушує ст. 49 четвертої Женевської конвенції. Аналіз періодичних заяв свідчить про те, що більше половини чоловіків із Криму, призваних під час останньої за часом кампанії, направлено до Російської Федерації.

¹⁰⁹ За ст. 328 Кримінального кодексу Російської Федерації.

¹¹⁰ Ці вирoki можна перевірити через російський реєстр судових рішень. Станом на 31 грудня 2019 р. у реєстрі зазначено 68 справ про ухилення від призову в Криму з 2017 р., але інформація про вирoki оприлюднена не в усіх випадках. Загалом УВКПЛ задокументувало 35 обвинувальних вироків, винесених судами Криму й доступних у реєстрі судових рішень. Ураховуючи, що в судовому реєстрі не обов'язково перераховані всі кримінальні провадження, реальна кількість випадків засудження може бути більшою. Раніше виявлені вирoki зазначені у публікації УВКПЛ, *Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні, 16 травня – 15 серпня 2019 р.*, п. 113.

проходження медичного огляду під час призовної кампанії. Суд наказав повернути призовні документи цього чоловіка з поліції до місцевої призовної комісії, що свідчить про його ймовірний призов у подальших призовних кампаніях¹¹¹. За законодавством Російської Федерації вирок за ухилення від призову не звільняє призовника від обов'язку служити у збройних силах.

115. УВКПЛ зазначає, що Російська Федерація як окупаційна держава за міжнародним гуманітарним правом повинна утримуватися від примусу осіб, які перебувають під захистом, служити у її збройних або допоміжних силах. Крім того, будь-який тиск або пропаганда щодо добровільного вступу до армії забороняється¹¹². Примусовий призов також негативно впливає на реалізацію призовниками прав людини, обмежуючи їх вільне пересування і доступ до освіти та зайнятості¹¹³.

В. Примусове переміщення, депортація та заборона на в'їзд

«Якщо адвокат залишиться тут, ми приведемо вас до суду, і вас негайно депортують звідси. У вас просто буде більше проблем.»

– Співробітник Федеральної міграційної служби Російської Федерації – журналісту під час допиту.

116. Відповідно до реєстру судових рішень Російської Федерації, протягом 2019 року кримські суди видали накази про депортацію та примусове переміщення щонайменше 191 особи, які за російським законодавством вважаються іноземцями, зокрема 109 громадян України (95 чоловіків і 14 жінок), яких Російська Федерація не вважає особами, що мають право на проживання у Криму¹¹⁴. Ця кількість наказів про депортацію українських громадян більш ніж удвічі менша порівняно з двома попередніми роками¹¹⁵. Згідно з рішеннями судів, більшість жертв депортації або примусового переміщення «незаконно» працювали¹¹⁶, не мали сімейних і соціальних зв'язків на півострові¹¹⁷, втратили документи, що посвідчують особу¹¹⁸, або раніше притягалися до кримінальної¹¹⁹ або адміністративної¹²⁰ відповідальності. Після видворення жертвам часто забороняють в'їжджати до Російської Федерації, що фактично позбавляє їх можливості повернутися до Криму, з періодами заборон до 10 років¹²¹. УВКПЛ зазначає, що у 2019 році кримські суди були схильні до м'якшої позиції, зокрема накладали грошові штрафи замість примусового переміщення українських громадян, чії родичі у Криму мали російське громадянство (наприклад, цивільні подружжя, батьки або діти), жили у Криму протягом значного періоду часу або вжили кроків для отримання російського громадянства чи посвідок на проживання. Водночас, в одному випадку, органи влади Російської Федерації депортували журналіста Євгена Гайворонського, українського громадянина, який жив у Криму, а саме у Ялті, з 2013 року. У грудні 2019 року Ялтинський міський суд визнав, що він, як «іноземець», не має права проживати у Криму, оштрафував пана Гайворонського за

¹¹¹ Рішення Судацького міського суду у справі № 1-116/2019 від 21 листопада 2019 р.

¹¹² Ст. 51 четвертої Женевської конвенції.

¹¹³ Див. УВКПЛ, *Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні, 16 листопада 2018 р. – 15 лютого 2019 р.*, п. 115.

¹¹⁴ Органи влади Російської Федерації у Криму вважають українських громадян, які проживають на півострові, «іноземцями». Через це суди Криму кваліфікують видворення українських громадян до материкової частини України як «депортацію».

¹¹⁵ Упродовж 2017 р. кримські суди видали рішення про депортацію 512 осіб, 287 з яких є громадянами України. У 2018 р. було видано 435 рішень про депортацію, зокрема 231 щодо українських громадян.

¹¹⁶ Рішення Феодосійського міського суду у справі 5-33/2019 від 5 лютого 2019 р.

¹¹⁷ Рішення Євпаторійського міського суду у справі 5-367/2019 від 16 вересня 2019 р.

¹¹⁸ Рішення Алуштинського міського суду у справі 5-128/2019 від 16 квітня 2019 р.; рішення Кіровського районного суду у справі 5-50/2019 від 1 квітня 2019 р.

¹¹⁹ Рішення Кіровського районного суду у справі 5-106/2019 від 25 липня 2019 р.; рішення Ялтинського міського суду у справі 5-201/2019 від 25 квітня 2019 р.

¹²⁰ Рішення Армянського міського суду у справі 5-77/2019 від 3 серпня 2019 р.; рішення Ялтинського міського суду у справі 5-137/2019 від 22 березня 2019 р.

¹²¹ У деяких випадках ФСБ Росії може встановлювати заборону на в'їзд більш ніж на десять років або навіть безстрокову заборону.

порушення «умов перебування у Російській Федерації» і вислав його з Криму. Суд визнав, що його російський паспорт є недійсним, попри той факт, що раніше пан Гайворонський отримав письмове підтвердження чинності свого російського паспорту від Міністерства внутрішніх справ Російської Федерації. Пана Гайворонського спочатку депортували до Російської Федерації, де тримали в центрі тимчасового тримання іноземців у Краснодарському краї. Після десяти днів тримання у цьому закладі його передали на контрольовану Урядом територію материкової частини України. Федеральна служба безпеки (ФСБ) Російської Федерації поставила у його паспорті штамп про безстрокову заборону в'їзду, чим фактично заборонила йому їздити до Криму і проживати там.

117. 18 січня 2020 року ФСБ відмовила у в'їзді до Криму українському журналістові Тарасу Ібрагімову¹²² та заборонила йому в'їзд на територію Російської Федерації до 2054 року, фактично позбавивши його можливості відвідувати чи жити в Криму. Державні органи не надали пояснень щодо конкретних підстав заборони, а виданий офіційний документ містить лише посилення на загальне положення російського законодавства, де зазначені такі підстави, як національна оборона, безпека, громадський порядок і здоров'я населення¹²³. УВКПЛ нагадує, що ця справа стоїть в одному ряду з кількома аналогічними заборонами на в'їзд, виданими проти працівників засобів масової інформації з початку окупації, що викликає занепокоєння з приводу подальшого звуження можливостей для незалежної журналістики у Криму¹²⁴.

118. Згідно з міжнародним гуманітарним правом, примусове індивідуальне чи масове переселення або депортація осіб, які перебувають під захистом, з окупованої території на територію окупаційної держави або на територію будь-якої іншої держави, окупованої чи ні, забороняється незалежно від мотивів¹²⁵. Крім того, примусове переміщення українських громадян на материкову частину України, Російською Федерацією є одним з факторів, що призводить до внутрішнього переміщення в Україні.

С. Свобода пересування

119. Упродовж звітного періоду дві суттєві зміни покращили умови для осіб, які працюють на адміністративній межі (АМ) між материковою частиною України та Кримом і перетинають її.

120. 15 листопада 2019 року Уряд України відремонтував і відкрив два оновлені пункти пропуску на АМ, «Чонгар» і «Каланчак». Як результат, значно поліпшилися умови перетинання в обох пунктах для пішоходів і осіб, які перетинають АМ автомобілями.

121. Іншим позитивним кроком стало прийняття Кабінетом Міністрів України 24 грудня 2019 р. постанови № 1157¹²⁶, яка спростила свободу пересування дітей між Кримом і материковою частиною України. Згідно з постановою, дітям віком до 16 років дозволяється перетинати АМ з Криму у материкову частину України у супроводі хоча б одного з батьків і повертатися з материкової частини України до Криму через АМ у супроводі того ж із батьків. Таким чином, нотаріально засвідчені дозволи другого з батьків більше не потрібні. Більше того, діти віком від 14 до 16 років можуть перетинати АМ в обох напрямках без супроводу, якщо вони навчаються у материковій частині України та живуть у Криму. Постанова набрала чинності з 9 лютого 2020 року.

¹²² Тарас Ібрагімов висвітлює події у Криму, зокрема кримінальні справи проти кримських татар. Він працює з медійним проектом, підпорядкованим Радіо Вільна Європа/Радіо Свобода, який фокусується на події в Криму, і співпрацює ще з низкою українських та іноземних видань.

¹²³ Раніше у 2019 р. Федеральна міграційна служба Російської Федерації оштрафувала Ібрагімова за ведення журналістської діяльності у Криму без акредитації у Міністерстві закордонних справ Російської Федерації.

¹²⁴ Див. УВКПЛ, *Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні, 16 листопада 2018 р. – 15 лютого 2019 р.*, п. 112.

¹²⁵ Ст. 49 четвертої Женевської конвенції.

¹²⁶ Доступна за посиланням <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1157-2019-%D0%BF>.

IX. Технічне співробітництво і розбудова спроможності

122. УВКПЛ регулярно здійснює заходи із технічного співробітництва і розбудови спроможності для сприяння Урядові та іншим зацікавленим сторонам у активізації утвердження і захисту прав людини в Україні.

123. У рамках тижня прав людини, що відзначався Парламентом із 2 до 6 грудня 2019 року, УВКПЛ провело кілька презентацій на засіданнях Парламенту, зокрема на теми пов'язаного з конфліктом сексуального насильства, засобів правового захисту і відшкодування, прав меншин, і виступило з заключним зверненням з нагоди цього тижня. УВКПЛ підготувало інформаційні та комунікаційні матеріали з питань, які стосуються відсутності прогресу в провадженні із забезпечення відповідальності за вбивства і насильницькі смерті на Майдані¹²⁷. Органам влади також були надані правовий аналіз щодо змін в законодавстві, а саме рекомендації парламентському комітетові, відповідальному за розробку проекту закону про гармонізацію національного кримінального законодавства з міжнародним кримінальним і гуманітарним правом¹²⁸.

124. У рамках всесвітньої кампанії «Вільні та рівні» УВКПЛ провело для 78 співробітників поліції (57 чоловіків та 21 жінки) навчання з питань захисту прав ЛГБТІ, яке включало чотири сесії – у Києві, Чернівцях, Харкові та Маріуполі.

125. Досвідом і знаннями УВКПЛ також скористалися 82 студенти університетів і правозахисники з усієї України, зокрема завдяки проведеним презентаціям із питань прав жінок, прав людини, дотримання прав людини в умовах збройного конфлікту, а також шляхом організації серії дебатів серед студентів на тему прав людини, зокрема з таких питань, як права людини і зміна клімату, права ЛГБТІ, здійснення правосуддя і свобода вираження поглядів.

126. УВКПЛ провело навчання 19 слідчих (зокрема 3 жінок) ДБР та інших правоохоронних органів із питань ефективного розслідування катувань відповідно до Стамбульського протоколу. Крім того, 21 військовий юрист (зокрема 3 жінки) і 7 офіцерів збройних сил з УЦВС також пройшли тренінги з питань прав людини.

X. Висновки та рекомендації

127. Упродовж звітнього періоду мала місце низка позитивних подій, зокрема продовження зменшення кількості жертв серед цивільного населення, кроки в напрямку напрацювання комплексної політики щодо засобів правового захисту і відшкодування цивільним жертвам конфлікту та заходи, вжиті для зменшення впливу конфлікту на цивільне населення. Разом з тим, необхідно зробити більше, щоб перетворити слова на конкретні дії, зокрема щодо доступу до пенсій та свободи пересування.

128. УВКПЛ зазначає, що ряд висвітлених у попередніх доповідях питань, які викликають занепокоєння, не вирішено. Це, зокрема, вплив конфлікту на економічні та соціальні права, включно з доступом до основних послуг, повідомлення про свавільні затримання і катування, порушення у здійсненні правосуддя і прав на справедливий судовий розгляд, обмеження основоположних свобод, а також дискримінація, насильство і нетерпимість щодо меншин. Всі ці питання загострює стійка відсутність відповідальності, яку УВКПЛ визначив як головний фактор впливу для продовження порушень прав людини. Україна повинна боротися з безкарністю шляхом забезпечення відповідальності за всі порушення міжнародного права в галузі прав людини та міжнародного гуманітарного права, незалежно від приналежності порушника або особи жертви, супроводжуючи цю роботу наданням засобів правового захисту всім жертвам порушень.

129. Ситуація з правами людини у самопроголошених «республіках» залишилася загрозливою. УВКПЛ зазначає, що, поряд із повідомленнями про катування, свавільні затримання і тримання під вартою без зв'язку з зовнішнім світом, «суди» продовжують порушувати права на справедливий судовий розгляд, використовуючи зізнання, отримані під примусом, вдаючись до закритих «судових процесів» без участі

¹²⁷ Докладнішу інформацію див. у розділі VI.

¹²⁸ Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права, зареєстрований у Парламенті Комітетом з питань правоохоронної діяльності 27 грудня 2019 р. за № 2689.

незалежних і безсторонніх судів та відмовляючи у доступі до адвоката. Крім того, вкрай обмеженим залишається громадянський простір. Зняття всіх обмежень на діяльність УВКПЛ і надання УВКПЛ та іншим міжнародним спостерігачам доступу до місць тримання під вартою і затриманих згідно з міжнародними нормами, що було погоджено під час саміту «Нормандської четвірки» 9 грудня, сприяло б розв'язанню деяких із цих проблем щодо прав людини.

130. Катування, жорстоке поводження та інші порушення, описані затриманими, які брали участь в одночасному звільненні, мають системний характер і можуть становити воєнні злочини. УВКПЛ нагадує, що у всіх сторін конфлікту є зобов'язання за міжнародним правом у галузі прав людини та міжнародним гуманітарним правом. У разі скоєння воєнних злочинів їх виконавці можуть притягатися до кримінальної відповідальності не тільки всередині країни, а й на міжнародному рівні.

131. У Криму Російська Федерація, як окупаційна держава, порушила низку своїх зобов'язань за міжнародним правом у галузі прав людини та міжнародним гуманітарним правом, зокрема призиваючи чоловіків-кримчан у свої збройні сили і примусово переміщуючи та депортуючи людей до Російської Федерації.

132. УВКПЛ закликає виконати нижченаведені рекомендації, виходячи з його висновків за поточний звітний період.

133. Органам державної влади України:

Парламенту та Кабінету Міністрів:

- a) **визначити пріоритетом розроблення проекту закону № 1115 про статус і соціальний захист цивільних жертв конфлікту на основі широких та інклюзивних консультацій з жертвами, а також забезпечити його відповідність чинним міжнародним нормам;**
- b) **визначити пріоритетом прийняття проекту закону, який би створив підґрунтя для механізму реституції та компенсації за житло, землю та майно, втрачені через збройний конфлікт і окупацію Криму, ставлячи на перше місце житлові права найбільш уразливих осіб;**
- c) **прискорити виконання постанови Кабінету Міністрів від 18 грудня 2013 року № 947 (зі змінами від 10 липня 2019 року) щодо компенсації за житло, зруйноване через збройний конфлікт;**
- d) **визначити пріоритетом прийняття проекту закону, який би забезпечив доступ усіх людей до пенсій, включно з тими, хто живе на території, яка контролюється озброєними групами, та ВПО, включно з накопиченою заборгованістю за пенсіями;**
- e) **внести зміни до Кримінального процесуального кодексу, які б дозволили проводити повний перегляд справ осіб, щодо яких здійснювалося спеціальне судове провадження (*in absentia*), на їхню вимогу в будь-який час до або після винесення вироку в цих справах;**
- f) **забезпечити ефективний захист і реалізацію прав усіх національних меншин і корінних народів шляхом усунення прогалин у національному законодавстві, зокрема шляхом розроблення, без необґрунтованих затримок і на основі широких та інклюзивних консультацій з представниками всіх національних меншин та корінних народів, закону про реалізацію прав національних меншин і корінних народів України;**
- g) **забезпечити, щоб будь-який закон про «дезінформацію» повністю відповідав міжнародним стандартам щодо свободи вираження поглядів і був зосереджений на цілеспрямованому запобіганні кібератакам та протидії зловмисним автоматизованим аккаунтам («бот-фермам»), а не на регулюванні діяльності журналістів.**

Міжвідомчій комісії з питань відступу Уряду України від Міжнародного пакту про громадянські і політичні права та Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод:

- h) **проводити регулярні періодичні перегляди необхідності та пропорційності заходів Уряду з відступу, оприлюднювати результати таких переглядів і припинити вищезгаданий відступ у якомога стислий термін.**

Центральній виборчій комісії:

- i) **прийняти порядок розгляду заяв осіб, які бажають змінити свою виборчу адресу.**

Командуванню Операції об'єднаних сил:

- j) **забезпечити, щоб військові представники укладали договори оренди з цивільними особами у випадках використання їхнього майна, включаючи оплату комунальних послуг і відшкодування будь-яких збитків, завданих військовослужбовцями.**

Офісу Генерального прокурора, Державному бюро розслідувань, військовій прокуратурі та правоохоронним органам:

- k) **забезпечити швидке, неупереджене та ефективне розслідування відповідно до міжнародних норм усіх випадків убивств, позасудових страт, свавільного затримання, катувань, жорстокого поводження та насильницьких зникнень, зокрема й тих, що, ймовірно, вчинені представниками органів державної влади чи особами, які діють з їхнього дозволу, підтримки чи мовчазної згоди;**
- l) **забезпечити ефективне та прозоре розслідування заяв щодо мародерства, вчиненого військовослужбовцями чи працівниками правоохоронних органів;**
- m) **забезпечити, щоб насильницькі напади на представників груп ризику (такі як журналісти, громадські активісти, представники ЛГБТІ-спільноти, національні меншини тощо) були відповідним чином кваліфіковані та ефективно розслідувалися, а всі винні особи були притягнені до відповідальності;**
- n) **належним чином забезпечити фізичну безпеку журналістів, зокрема своєчасне і ефективне реагування правоохоронних органів у разі їх присутності під час нападу або в ситуації, коли такий напад може трапитися.**

Судовій владі та сторонам кримінальних проваджень:

- o) **забезпечити право на публічний розгляд кримінальних справ, пов'язаних із конфліктом, шляхом оприлюднення загального обґрунтування вироків у таких справах;**
- p) **забезпечити невідкладні судові розгляди, діючи добросовісно і уникаючи необґрунтованих затримок.**

Державним і місцевим органам влади:

- q) **публічно та систематично засуджувати всі акти насильства, вчинені щодо груп осіб або окремих осіб за ознакою раси, статі, релігії, мови, національного чи етнічного походження, політичних чи соціальних переконань, сексуальної орієнтації, гендерної ідентичності чи місця проживання або за будь-якими іншими ознаками дискримінації, забороненими міжнародними нормами у галузі прав людини. Рівною мірою слід засуджувати публічне вираження поглядів, що підбурюють до насильства щодо будь-якої групи;**

- г) утриматися від прийняття місцевих актів або реалізації місцевої політики, що є дискримінаційними щодо груп осіб або окремих осіб за ознаками, забороненими міжнародними нормами у галузі прав людини, зокрема за ознакою сексуальної орієнтації або гендерної ідентичності.

134. Самопроголошеній «Донецькій народній республіці» та самопроголошеній «Луганській народній республіці»:

- а) забезпечити УВКПЛ та іншим міжнародним спостерігачам безперешкодний і конфіденційний доступ до всіх місць позбавлення волі на контрольованій ними території й надати можливість проведення конфіденційних інтерв'ю з затриманими відповідно до міжнародних стандартів;
- б) утриматися від практики «превентивного затримання» і «адміністративного арешту» та надати інформацію про місцезнаходження затриманих їхнім сім'ям і адвокатам;
- в) негайно припинити практику катувань і жорстокого поводження по відношенню до затриманих, які перебувають під вартою або «слідством» у «міністерствах державної безпеки», утриматись від використання доказів або зізнань, отриманих у результаті катувань і жорстокого поводження;
- г) за будь-яких обставин гуманно ставитися до всіх осіб, які перебувають під вартою, і забезпечити умови тримання під вартою, що відповідають міжнародним стандартам;
- д) поважати права на свободу вираження поглядів і думок, свободу мирних зібрань, об'єднання, релігії чи переконань;
- е) припинити практику закритого розгляду «кримінальних справ», пов'язаних із конфліктом.

135. Усім сторонам, які беруть участь у бойових діях у Донецькій та Луганській областях, зокрема Збройним Силам України і озброєним групам самопроголошеної «Донецької народної республіки» та самопроголошеної «Луганської народної республіки»:

- а) неухильно дотримуватись положень Мінських домовленостей щодо припинення вогню і безпеки, а також режиму «необмеженого» припинення вогню, погодженого в рамках Тристоронньої контактної групи в Мінську;
- б) забезпечувати повне дотримання принципів міжнародного гуманітарного права, таких як принцип розрізнення, пропорційності та вжиття запобіжних заходів, зокрема шляхом негайного припинення використання зброї невибіркової дії у населених районах, особливо зброї з широким радіусом ураження;
- в) ужити всіх можливих заходів для зведення до мінімуму шкоди для цивільного населення, зокрема шляхом розташування військових об'єктів поза межами густонаселених районів та недопущення навмисних прицільних ударів по цивільних особах або об'єктах цивільної інфраструктури, таких як об'єкти водопостачання і лінії електропередачі.

136. У контексті Автономної Республіки Крим та міста Севастополя (Україна), тимчасово окупованих Російською Федерацією, - Урядові Російської Федерації:

- а) виконувати свої обов'язки як носія зобов'язань за міжнародним правом у галузі прав людини в Криму та дотримуватися зобов'язань окупаційної держави відповідно до міжнародного гуманітарного права;

- b) забезпечити належний і безперешкодний доступ до Криму міжнародних моніторингових місій з прав людини та неурядових правозахисних організацій відповідно до резолюцій Генеральної Асамблеї ООН 71/205, 72/190, 73/263 та 74/168;
- c) припинити практику примусового переміщення і депортації осіб, які перебувають під захистом, зокрема затриманих, за межі окупованої території;
- d) утримуватися від примушування мешканців Криму до служби у збройних силах Російської Федерації та припинити практику кримінального переслідування за ухилення від призову на військову службу в Криму.

137. Міжнародній спільноті:

- a) продовжувати застосовувати всі дипломатичні засоби для спонукання всіх сторін до негайного припинення бойових дій, наголошуючи на тому, що збройний конфлікт, який триває, спричиняє страждання цивільного населення і підриває перспективи досягнення стабільності, миру та примирення;
- b) закликати Російську Федерацію дотриматися своїх обов'язків як носія зобов'язань за міжнародним правом у галузі прав людини в Криму і як окупаційної держави відповідно до міжнародного гуманітарного права;
- c) спонукати Російську Федерацію надавати міжнародним та регіональним моніторинговим механізмам у галузі прав людини безперешкодний доступ до Криму.

Додаток І. Свавільні затримання, катування та жорстоке поводження з затриманими у зв'язку з конфліктом, на прикладі справ осіб, звільнених згідно з Мінськими домовленостями 29 грудня 2019 року

1. Даний додаток резюмує свідчення, отримані УВКПЛ щодо свавільних затримань, катувань та жорстокого поводження з особами, звільненими Урядом та самопроголошеними республіками 29 грудня 2019 року. Додаток не містить детальної інформації щодо справ окремих осіб, щоб захистити цих осіб та їхні сім'ї шляхом суворого дотримання принципів інформованої згоди та принципу «не нашкодь».

А. Свавільні затримання, катування і жорстоке поводження з затриманими на території, яка контролюється Урядом

2. Станом на 15 лютого 2020 року УВКПЛ не змогло опитати жодну з 124 осіб, звільнених Урядом і переданих представникам самопроголошених «республік» 29 грудня 2019 року, через обмеження, накладені на діяльність УВКПЛ на території, яка контролюється самопроголошеними «республіками». Проте, УВКПЛ раніше задокументувало справи 75 із них (68 чоловіків і семи жінок). Багато з цих випадків були висвітлені у попередніх публічних доповідях УВКПЛ щодо ситуації з правами людини в Україні¹.

3. Із цих 75 осіб дев'ять перебували під вартою з 2014 року, 25 – з 2015 року, одна особа – з 2016 року, 13 – з 2017 року, 18 – з 2018 року і дев'ять – з 2019 року. УВКПЛ вважає, що викладений нижче аналіз цих 75 справ підтверджує поширеність та закономірності свавільних затримань і процесуальних порушень на початковому етапі тримання під вартою, а також катувань і жорстокого поводження з особами, затриманими у зв'язку з конфліктом, на території, яка контролюється Урядом, що були задокументовані з 2014 року.

4. Ці 75 випадки демонструють стійку практику (54 випадки, 72 відсотка загальної кількості) свавільних затримань² або процесуальних порушень на початкових етапах тримання під вартою, в більшості випадків вчинених Службою безпеки України (СБУ). Розповсюдженість свавільних затримань або процесуальних порушень на початкових етапах тримання під вартою знизилася для осіб, затриманих у зв'язку з конфліктом, з 79 відсотків у 2014-2015 роках (27 із 34 випадків) до 63 відсотків у 2018-2019 роках (17 із 27 випадків).

5. Принаймні у 28 випадках затриманих тримали без зв'язку з зовнішнім світом у неофіційних місцях тримання під вартою, зокрема у 12 випадках у приміщеннях СБУ (які затримані зазвичай описували як «підвали», наприклад в управліннях СБУ в Харкові, Маріуполі та Запоріжжі), а у 16 випадках – у невстановлених місцях (як-от «підвали», «вагони», «фабрики», «орендовані квартири», «номери у готелях»). Тривалість такого тримання під вартою зазвичай не перевищувала кількох днів, після чого затриманих переводили до офіційного місця тримання під вартою: ізолятор тимчасового тримання (ІТТ) або слідчий ізолятор (СІЗО).

6. З 23 випадків, де УВКПЛ були відомі точні дати фактичного затримання і формальної реєстрації затримання, тільки у шести випадках затримання було зареєстровано у день його фактичного здійснення згідно з законом. У восьми із цих випадків затримання реєстрували наступного дня, у п'яти випадках – на третій день, у трьох – на четвертий день, в одному – на п'ятий день після фактичного затримання.

7. Кілька затриманих повідомили УВКПЛ, що їх примушували підписати документи, які дають матеріал для їх обвинувачення, і відмовляли їм у доступі до

¹ Див., наприклад, доповіді УВКПЛ щодо ситуації з правами людини в Україні, що охоплюють такі періоди: 16 листопада 2018 р. – 15 лютого 2019 р., п. 51; 16 травня – 15 серпня 2018 р., п. 47; 16 травня – 15 серпня 2017 р., пп. 55 і 58; 16 лютого – 15 травня 2017 р., п. 48; 16 травня – 15 серпня 2016 р., п. 45; 16 лютого – 15 травня 2016 р., п. 30; 16 листопада 2015 р. – 5 лютого 2016 р., пп. 53 і 103-104; 16 травня – 15 серпня 2015 р., п. 54.

² Згідно зі статтею 9 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, нікого не може бути піддано свавільному триманню під вартою. Робоча група Організації Об'єднаних Націй з свавільних затримань розглядає свавільне тримання під вартою як позбавлення волі, яке вчинене свавільно або іншим чином суперечить відповідним міжнародним нормам, закріпленим у Загальній декларації прав людини або у відповідних міжнародно-правових документах.

адвоката поки вони не зізналися. У 32 випадках доступ до адвоката був наданий тільки після першого допиту, і у 11 з них затримані зізналися до зустрічі з адвокатом.

8. П'ятдесят сім із 75 осіб (76 відсотків), справи яких були задокументовані УВКПЛ, повідомили, що їх піддавали катуванням або жорсткому поводженню, включно з сексуальним насильством або погрозами насильством, при цьому вищезгадані дії вчинялися в основному СБУ. Із семи жінок, опитаних УВКПЛ, трьох піддавали фізичним катуванням або жорсткому поводженню та погрозам, і двох – тільки погрозам (зокрема одній погрожували сексуальним насильством). Катування і жорстоке поводження застосовувалися в основному для того, щоб змусити зізнатися або залякати затриману особу.

ПОШИРЕНІСТЬ КАТУВАНЬ І ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ ЩОДО 75 ЗАТРИМАНИХ, СПРАВИ ЯКИХ БУЛИ ЗАДОКУМЕНТОВАНІ УВКПЛ³

	Кількість затриманих, яких піддавали конкретному методу катувань або жорсткого поводження ⁴	Відсоток загальної кількості затриманих, опитаних УВКПЛ
Побиття ⁵	43	57,3
Удушення («сухий» та «мокрый» методи)	13	17,3
Удари електричним струмом	11	14,7
Сексуальне насильство ⁶	7	9,3
Катування положенням	4	5,3
Позбавлення води, їжі, сну або доступу до туалету	4	5,3
Імітація страти	11	14,7
Погрози смертю	13	17,3
Погрози завдати шкоди сім'ї	20	26,7
Погрози насильством	17	22,7
Погрози сексуальним насильством	7	9,3

9. Відсоток затриманих до яких застосовували різні методи катувань і жорсткого поводження у 2018 та 2019 роках (за даними про випадки 27 затриманих) значно знизився порівняно з 2014 та 2015 роками (за даними про випадки 34 затриманих):

	Зміна частки затриманих, що піддавалися конкретному методу катувань або жорсткого поводження у 2018-2019 роках, у відсотках
Побиття	Зниження з 76,5 до 37,0
Удушення («сухий» та «мокрый» методи)	Зниження з 29,4 до 7,4
Удари електричним струмом	Зниження з 32,4 до 0,0
Сексуальне насильство	Зниження з 14,7 до 0,0
Імітація страти	Зниження з 23,5 до 3,7
Погрози смертю	Зниження з 20,6 до 14,8
Погрози завдати шкоди сім'ї	Зниження з 38,2 до 11,1
Погрози насильством	Зниження з 26,5 до 18,5
Погрози сексуальним насильством	Зниження з 14,7 до 0,0

³ Перелік методів катувань і жорсткого поводження у цій таблиці не є вичерпним. Багатьох затриманих піддавали кільком методам катувань або жорсткого поводження.

⁴ Конкретні затримані могли піддаватися катуванням певним методом катувань кілька разів протягом періоду тримання під вартою.

⁵ Включно з випадками, коли затриманих били, надягнувши на них наручники або в інший спосіб позбавивши можливості рухатися під час затримання.

⁶ Включно з одним випадком, коли ударів завдавали по статевих органах, трьома випадками, коли електричний струм застосовували до статевих органів, одним випадком, коли розрізи робили на статевих органах, а також двома випадками примусового оголення.

10. Серед опитаних, до яких застосовували свавільне затримання, катування і жорстоке поводження, щонайменше 24 особи повідомили, що вони скаржилися безпосередньо судді під час судового засідання або подали скаргу прокурору чи судді через свого адвоката. УВКПЛ не відомо, щоб якась з цих скарг була задоволена.

В. Свавільні затримання, катування і жорстоке поводження з затриманими на території, яка контролюється самопроголошеною «Донецькою народною республікою»

11. Станом на 15 лютого 2020 року УВКПЛ опитало 39 (31 чоловіка, зокрема одного військовослужбовця, і вісім жінок) із 51 звільненої особи, яких самопроголошена «Донецька народна республіка» передала Уряду 29 грудня 2019 року. Одна особа перебувала під вартою з 2015 року, дев'ять – з 2016 року, 21 – з 2017 року, п'ять – з 2018 року, три – з 2019 року.

12. Їх свідчення підтвердили отриману раніше УВКПЛ інформацію⁷ про стійку тенденцію свавільних затримань, які часто становили насильницькі зникнення, та катувань і жорстокого поводження з затриманими, пов'язаними з конфліктом, на території, яка контролюється «Донецькою народною республікою». УВКПЛ установило, що катування і жорстоке поводження були дуже поширеними на початковому етапі тримання під вартою, тоді як вони значно зменшувалися після завершення «досудового розслідування».

Затримання

13. Більшість опитаних осіб затримували озброєні чоловіки без знаків розрізнення та у балаклавах, які не називали себе. У більшості випадків затриманим не повідомляли причини їх затримання. Багато кому з них зав'язували очі та надягали наручники відразу після затримання або на шляху до першого місця тримання під вартою. Дев'ять осіб повідомили, що їх побили відразу після затримання або дорогою до першого місця тримання під вартою. Наприклад, одного чоловіка під час затримання кілька разів ударили кастетом в груди і обличчя, що призвело до синців, що не сходили протягом тривалого часу. Коли він лежав на землі, нападник ногою притискав його голову до землі⁸.

Початковий період тримання під вартою

14. Початковим місцем тримання під вартою в більшості випадків було або приміщення «міністерства державної безпеки» (у Донецьку та інших містах), або місце тримання під вартою «Ізоляція» в Донецьку. УВКПЛ помітило, що у переважній більшості випадків затримані не знали свій «процесуальний» статус або були серйозно спантеличені щодо нього. Їм відразу не повідомляли причини затримання або «обвинувачення» проти них. УВКПЛ розуміє, що більшість осіб спочатку тримали під вартою в порядку процедури «адміністративного арешту»⁹. Затриманим відмовляли в доступі до адвоката чи контактах із зовнішнім світом упродовж цього періоду. Родичам затриманих, які питали про їхнє місцезнаходження у різних «органів влади» або не надавали жодної інформації, або казали, що відповідну особу не затримували. Лише у кількох випадках факт затримання був підтверджений. В одному випадку «міністерство державної безпеки» повідомило матері затриманого, що вони не утримують його під вартою, у той час як його допитували та катували протягом цього періоду¹⁰. В іншому випадку дружина затриманого одержала підтвердження його затримання тільки після того, як тридцятидобовий строк «адміністративного арешту» закінчився¹¹.

⁷ Для отримання додаткової інформації щодо поводження з особами, затриманими у зв'язку з конфліктом в самопроголошених «республіках» у 2014-2017 роках див. доповідь УВКПЛ, що охоплює період із 16 листопада 2017 р. до 15 лютого 2018 р., пп 67-72 та пп. 17-38 відповідного Додатку II.

⁸ Інтерв'ю УВКПЛ, 15 січня 2020 р.

⁹ Упродовж «адміністративного арешту» осіб тримають без зв'язку з зовнішнім світом протягом 30 діб, після закінчення яких «прокурор» часто видає «наказ» із новими «підставами» для «адміністративного арешту» і тримання під вартою. Див. також Доповідь УВКПЛ ООН щодо ситуації з правами людини в Україні за період з 16 листопада 2017 р. до 15 лютого 2018 р., п.33.

¹⁰ Інтерв'ю УВКПЛ, 23 січня 2020 р.

¹¹ Інтерв'ю УВКПЛ, 15 січня 2020 р.

«Розслідування» і пов'язані з ним катування та жорстоке поводження

15. У більшості випадків «слідчі дії» починалися негайно після затримання і полягали в допитах, які проводили «співробітники» «міністерства державної безпеки» або особи, які не називали себе. Кілька затриманих вважають, що у допитах також брали участь «співробітники ФСБ»¹².

16. Затриманих допитували або у приміщенні «міністерства державної безпеки», або у місці тримання під вартою «Ізоляція». Коли затриманих забирали на допит і допитували, їм часто надягали щось на голову (зазвичай пластиковий пакет) або зав'язували очі й надягали наручники.

17. У більшості задокументованих випадків допитувачі відразу погрожували затриманим смертю, фізичним насильством чи зґвалтуванням або тим, що їхні родичі будуть зґвалтовані, якщо вони відмовляться зізнатися чи в інший спосіб співпрацювати зі «слідством». Наприклад, ці особи погрожували: «Я даю тобі шанс зізнатися, щоб ти міг зберегти здоров'я. Якщо ти зараз не зізнаєшся, врешті-решт ти все одне все скажеш, але при цьому втрадиш здоров'я»¹³; «твою дочку зґвалтують прямо перед тобою»¹⁴; та «ми виб'ємо очі твоїй дружині»¹⁵; «ми зґвалтуємо твою дружину»¹⁶. Такі погрози часто супроводжувалися ударами по тілу або ляпасами по обличчю, або іншими діями, спрямованими на те, щоб налякати: наприклад, вони приставляли пістолет до голови затриманого або націлювали його затриманому в ногу і погрожували вистрілити «тільки тому, що ми можемо, і ніхто нічого з цим не зробить»¹⁷, або притискали ніж до шиї затриманого, погрожуючи перерізати йому горло¹⁸. «Для тебе тут 1937 рік», сказали одному затриманому¹⁹.

18. Тридцять сім із 39 осіб, опитаних УВКПЛ, повідомили, що їх піддавали катуванням або жорстокому поводженню, переважно під час допитів. Головна мета катувань або жорстокого поводження полягала в тому, щоб вибити зізнання або отримати інформацію про приналежність затриманих до СБУ або співпрацю з СБУ. Наприклад, одному затриманому сказали: «У будь-якому разі ти все підпишеш»²⁰. У ряді випадків чоловіки з «міністерства державної безпеки» катували затриманих, не говорячи ані слова і не надаючи їм час для зізнання. В одному випадку затриманого вдарили електричним струмом і наказали говорити, але перш ніж він зміг щось сказати, його ударили струмом ще раз. Так повторювалося кілька разів²¹.

19. Кількість, інтенсивність і тривалість сесій катувань були різними. Зазвичай вони тривали або повторювалися доти, поки затримана особа не погоджувалася зізнатися (усно, письмово або на камеру). Один затриманий сказав УВКПЛ: «Я не хотів помирати, я сказав їм усе, що вони хотіли [зізнання]»²².

20. Деякі особи показували УВКПЛ шрами на руках і ногах. Деякі з них повідомили, що неодноразово втрачали свідомість, тому що біль був нестерпним. Один затриманий повідомив УВКПЛ, що його катували через день та він не міг згадати як довго це тривало, оскільки утратив рахунок часу. Він благав, щоб його мучителі вбили його, тому що він більше не міг зносити біль²³.

21. Один затриманий повідомив, що намагався вчинити самогубство після того, як його катували, через сильний біль²⁴. Як один затриманий повідомив УВКПЛ, його співкамерники сказали йому, що охоронці «Ізоляції» наказали їм «змусити його говорити», і тому його примусили всю ніч марширувати в камері, заявивши: «якщо ти

¹² Вони зробили такий висновок через те, що ці особи розмовляли з російським акцентом, надавали вказівки місцевим, а їхня поведінка мала системний і організований характер невідміну від поведінки місцевих.

¹³ Інтерв'ю УВКПЛ, 10 січня 2020 р.

¹⁴ Інтерв'ю УВКПЛ, 15 січня 2020 р.

¹⁵ Інтерв'ю УВКПЛ, 15 січня 2020 р.

¹⁶ Інтерв'ю УВКПЛ, 23 січня 2020 р.

¹⁷ Інтерв'ю УВКПЛ, 20 січня 2020 р.

¹⁸ Інтерв'ю УВКПЛ, 14 січня 2020 р.

¹⁹ Посилання на чистки у Радянському Союзі у 1937-1938 роках, коли затриманих масово катували і страчували. Інтерв'ю УВКПЛ, 15 січня 2020 р.

²⁰ Інтерв'ю УВКПЛ, 15 січня 2020 р.

²¹ Інтерв'ю УВКПЛ, 14 січня 2020 р.

²² Інтерв'ю УВКПЛ, 10 січня 2020 р.

²³ Інтерв'ю УВКПЛ, 15 січня 2020 р.

²⁴ Інтерв'ю УВКПЛ, 10 січня 2020 р.

цього не зробиш, вони завдадуть шкоди всім нам».²⁵ Затриманий повідомив УВКПЛ, що в «Ізоляції» були створені «прес-хати», де співкамерники залякували чи били затриманих, щоб змусити їх зізнатися. Одному затриманому в «прес-хаті» погрожували, що його примусять до орального сексу з іншими затриманими, якщо він не зізнається²⁶.

ПОШИРЕНІСТЬ КАТУВАНЬ І ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ ЩОДО 39 ЗАТРИМАНИХ, ОПИТАНИХ УВКПЛ²⁷

	Кількість затриманих, яких піддавали конкретному методу катувань або жорстокого поводження ²⁸	Відсоток загальної кількості затриманих, опитаних УВКПЛ
Побиття ²⁹	32	82,1
Удушення («сухий» та «мокрый» методи)	11	28,2
Удари електричним струмом	19	48,7
Сексуальне насильство ³⁰	9	23,1
Катування положенням	7	17,9
Позбавлення води, їжі, сну та доступу до туалету	6	15,4
Імітація страти	11	28,2
Погрози смертю	11	28,2
Погрози завдати шкоди сім'ї	12	30,8
Погрози насильством	17	43,6
Погрози сексуальним насильством	10	25,6

Побиття

22. Найпоширенішим із застосовуваних методів катувань були побиття. Затриманих штовхали, тусали та били різними предметами (прикладми гвинтівки, пластиковими трубами, металевими бітами, пляшками з водою або дротом) по всіх частинах тіла, але особливо по стегнах, руках і грудях. Одного затриманого півгодини били книжками по голові³¹. Деякі затримані вважають, що їх не били по обличчю тому, що від них очікували запису зізнання на камеру³². Багато затриманих говорили, що їхні спина та ноги були «чорно-синіми», з великими синцями від побиття під час допитів³³. Один затриманий повідомив УВКПЛ, що після побиття шкіра навколо його грудної клітки посиніла від великих синців і йому кілька тижнів було важко дихати³⁴. Чотири затримані повідомили, що під час побиття їм зламали ребра. Один із затриманих повідомив, що йому було складно дихати, він намагався не кашляти, кілька місяців не міг без болю торкатися ребер³⁵. Інші затримані повідомили, що у результаті побоїв їх часто мучить сильний головний біль³⁶ або біль у ногах після ходіння чи сидіння³⁷. Один затриманий повідомив УВКПЛ, що його мучитель притиснув книжку в м'якій обкладинці до голови затриманого і кілька разів ударив по голові рукояткою

²⁵ Інтерв'ю УВКПЛ, 23 січня 2020 р.

²⁶ Інтерв'ю УВКПЛ, 23 січня 2020 р.

²⁷ Перелік методів катувань і жорстокого поводження у цій таблиці не є вичерпним. Багатьох затриманих піддавали кільком методам катувань або жорстокого поводження.

²⁸ Конкретних затриманих могли впродовж періоду тримання під вартою піддавати катуванням певним методом кілька разів.

²⁹ Включно з випадками, коли затриманих били після того, як на них надягли наручники або в інший спосіб позбавили можливості рухатися.

³⁰ Включно з одним випадком, коли ударів завдавали по статевих органах, та вісьмома випадками, коли електричний струм застосовували до статевих органів.

³¹ Інтерв'ю УВКПЛ, 14 січня 2020 р.

³² Інтерв'ю УВКПЛ, 13 і 14 січня 2020 р.

³³ Інтерв'ю УВКПЛ, 15 січня 2020 р.

³⁴ Інтерв'ю УВКПЛ, 15 січня 2020 р.

³⁵ Інтерв'ю УВКПЛ, 13, 15, 21 і 22 січня 2020 р.

³⁶ Інтерв'ю УВКПЛ, 21 і 16 січня 2020 р.

³⁷ Інтерв'ю УВКПЛ, 10 і 15 січня 2020 р.

пістолета³⁸. Двоє затриманих повідомили УВКПЛ, що їх змушували дивитися, як б'ють інших затриманих³⁹. Декілька затриманих повідомили УВКПЛ про те, що один чоловік після побоїв у «Ізоляції» помер⁴⁰.

23. Затримані повідомили УВКПЛ, що крім побиття під час допитів, персонал та інші затримані, які співпрацювали з «адміністрацією» в «Ізоляції», били їх, щоб примусити зізнатися або покарати за нібито їхні проукраїнські погляди чи за нібито невиконання правил або наказів⁴¹. Одного затриманого регулярно били в «Ізоляції» протягом року як покарання за його проукраїнські погляди. Охоронці наступали йому на пальці ніг і били кийком по п'ятках і ногах, що викликало сильний біль. Інший затриманий повідомив, що його били щодня для того, щоб змусити зізнатися і він не міг без сторонньої допомоги стояти або піти у туалет⁴².

Удари електричним струмом

24. Використання електричного струму було одним із найпоширеніших способів катувань. Джерелами електричного струму були військово-польові телефонні апарати (ТА) або електрошокери, які застосовувалися до ніг, ступень, рук, шиї, рота, вух і статевих органів.

25. В «Ізоляції» для катувань електричним струмом використовувалася окрема кімната зі столом та відповідним обладнанням. Наприклад, одного затриманого прив'язали до столу, надягнули наручники і мішок на голову. Один електрод мучителі прикріпили до його статевих органів, а другий електрод у металевій трубці ввели в його анус. Його піддали болючому електричному удару, який тривав кілька хвилин, протягом якого він кілька разів утрачав свідомість. Коли він кричав, йому в рот засунули тканину⁴³. Ще один затриманий розповів УВКПЛ, що його поклали на стіл, зав'язали очі, зв'язали руки і ноги. Мучителі прикріпили до його ступень електричні дроти й налили на них воду⁴⁴. Деякі особи, яких тримали в «Ізоляції», від завданого болу мочилися та випорожнялися під час катувань електричним струмом⁴⁵.

Удушення

26. УВКПЛ повідомляли як про «сухий», так і про «мокрый» методи удушення затриманих. Один затриманий розповів УВКПЛ, що «оперативники» «міністерства державної безпеки» та працівники «Ізоляції» застосували техніку удушення водою (наливання води на тканину, якою вкрито обличчя), щоб змусити його зізнатися. Вони також тримали його голову в резервуарі із водою поки він не почав задихатися. За його словами, його катували вранці та ввечері впродовж кілька днів допитів⁴⁶. Інший затриманий розповів УВКПЛ, що після затримання місцева «поліція» три години катувала його, надягаючи протигаз і наступаючи на його трубку, щоб обмежити потік повітря, б'ючи його у груди⁴⁷. Ще один затриманий згадав, що чоловіки, які затримали його, надягли йому на голову пластиковий пакет і зав'язали його навколо шиї, тому він почав задихатися⁴⁸. Жінку, яку тримали в «Ізоляції», також душили пластиковим пакетом⁴⁹.

Сексуальне насильство

27. Дев'ять затриманих повідомили, що під час допитів їх гвалтували та піддавали іншому сексуальному насильству, переважно під час катувань електричним струмом (див. параграф 25)⁵⁰. Один із затриманих розповів УВКПЛ, що мучителі обкрутили дротом пальці ніг, вставили металевий прут йому в анус і ввімкнули струм. Для посилення болю вони підключали дроти до інших частин його тіла і поливали його

³⁸ Інтерв'ю УВКПЛ, 14 січня 2020 р.

³⁹ Інтерв'ю УВКПЛ, 13 і 15 січня 2020 р.

⁴⁰ Інтерв'ю УВКПЛ, 15, 22 і 23 січня 2020 р.

⁴¹ Інтерв'ю УВКПЛ, 13, 15 і 23 січня 2020 р.

⁴² Інтерв'ю УВКПЛ, 23 січня 2020 р.

⁴³ Інтерв'ю УВКПЛ, 10 січня 2020 р.

⁴⁴ Інтерв'ю УВКПЛ, 15 січня 2020 р.

⁴⁵ Інтерв'ю УВКПЛ, 10 січня 2020 р.

⁴⁶ Інтерв'ю УВКПЛ, 15 січня 2020 р.

⁴⁷ Інтерв'ю УВКПЛ, 21 січня 2020 р.

⁴⁸ Інтерв'ю УВКПЛ, 16 січня 2020 р.

⁴⁹ Інтерв'ю УВКПЛ, 20 січня 2020 р.

⁵⁰ Інтерв'ю УВКПЛ, 2, 13, 14 і 15 січня 2020 р.

водою⁵¹. Так само, інший затриманий розповів УВКПЛ, що мучителі прив'язали його до металевого столу, роздягли до пояса та обкрутили дрiт навколо пальця ноги, та вставили інший дрiт йому між сiдниць. Вони повторили це саме кілька разiв, вставляючи дроти йому в анус, обкручуючи дротом пенiс i мошонку. Крім того, по його статевих органах постійно били металевим прутом. В результатi катувань та сексуального насильства, шкiра на його статевих органах почорнiла i кілька тижнів відлущувалася⁵².

28. Іншого затриманого, який відмовився зiзнатися у шпiонажi, посадили у камеру, де один iз співкамерникiв зняв штани й спробував змусити жертву зайнятися оральним сексом⁵³. Інший затриманий повідомив, що став свiдком того, як начальник «iзоляцiї» зайшов у камеру i наказав затриманим зайнятися оральним сексом⁵⁴.

29. Один затриманий повідомив УВКПЛ, що під час перебування в «iзоляцiї» він чув, як охоронцi кричали на затриманих жiнок, якi йшли у душину: «Йдiть поголiть свої [вагiни]. Вам доведеться пiднятися нагору i вiдпрацювати»⁵⁵.

Проникаючі травми

30. Один затриманий повідомив УВКПЛ, що під час допитiв у «мiнiстерствi державної безпеки» мучителi заганяли голки йому під нiгтi пальцiв рук⁵⁶. В iншому випадку затриманий став свiдком того, як охоронець ножом порiзав обличчя молодому чоловікови⁵⁷.

Катування положенням

31. Сiм затриманих примушували годинами стояти у напруженому положеннi. Як розповiв УВКПЛ один затриманий, «оперативники» «мiнiстерства державної безпеки» наказали йому стояти бiля стiни у напруженому положеннi, розставивши ноги, та погрожували звалтувати його, якщо він сяде. Інший затриманий повідомив, що його змусили стояти пiвдня з широко розставленими ногами та руками бiля стiни. Охоронцi били його, як тiльки він рухався⁵⁸.

Травматичне видалення частин тiла

32. Двоє затриманих повідомили, що під час допитiв їм вiдiрвали нiгтi пальцiв рук⁵⁹. Один повідомив УВКПЛ, що «оперативник» «мiнiстерства державної безпеки» вiдiрвав йому один iз нiгтiв на руках, пiсля чого почав ставити йому запитання про його зв'язки та роботу з українськими спецслужбами⁶⁰. Ще двоє затриманих повідомили УВКПЛ, що їм плоскогубцями роздробили або витягли зуби⁶¹.

Позбавлення води, їжi, сну або доступу до туалету

33. Шiсть затриманих були на рiзні перiоди часу позбавленi їжi або води в якостi покарання або для примусового отримання зiзнання. Один затриманий повідомив УВКПЛ, що йому не давали води та їжi три днi⁶². Інший затриманий повідомив, що «оперативники» «мiнiстерства державної безпеки» кілька днiв не давали йому води, тому що він нiбито «фашист» i «не заслуговує на гуманне ставлення»⁶³. За словами одного затриманого, пiсля катувань i допитiв «оперативниками» «мiнiстерства державної безпеки» йому не давали спати доти, поки він не зiзнався у тероризмi⁶⁴.

⁵¹ Інтерв'ю УВКПЛ, 13 сiчня 2020 р.
⁵² Інтерв'ю УВКПЛ, 14 сiчня 2020 р.
⁵³ Інтерв'ю УВКПЛ, 23 сiчня 2020 р.
⁵⁴ Інтерв'ю УВКПЛ, 22 сiчня 2020 р.
⁵⁵ Інтерв'ю УВКПЛ, 20 сiчня 2020 р.
⁵⁶ Інтерв'ю УВКПЛ, 14 сiчня 2020 р.
⁵⁷ Інтерв'ю УВКПЛ, 2 сiчня 2020 р.
⁵⁸ Інтерв'ю УВКПЛ, 15 сiчня 2020 р.
⁵⁹ Інтерв'ю УВКПЛ, 14 i 22 сiчня 2020 р.
⁶⁰ Інтерв'ю УВКПЛ, 14 сiчня 2020 р.
⁶¹ Інтерв'ю УВКПЛ, 23 сiчня 2020 р.
⁶² Інтерв'ю УВКПЛ, 15 сiчня 2020 р.
⁶³ Інтерв'ю УВКПЛ, 14 сiчня 2020 р.
⁶⁴ Інтерв'ю УВКПЛ, 23 сiчня 2020 р.

Імітація страти

34. Одинадцятьох із 39 опитаних затриманих було піддано імітації страти⁶⁵. Наприклад, затриманий в «Ізоляції» повідомив, що «слідчі» кілька разів вистрілили з пістолета біля його голови⁶⁶. Інший затриманий розповів, як допитувач у «міністерстві державної безпеки» кілька разів вистрілив біля нього з автомата, тому що був «розчарований» тим, що жертва не зізнається у співпраці з українськими спецслужбами. Він пригрозив жертві: «Ти повинен подумати до ранку. Якщо нам не сподобається те, що ти написав, тобі не жити»⁶⁷. Третій затриманий розповів УВКПЛ, що під час допиту «оперативник» «міністерства державної безпеки» погрожував застрелити його. Він почув, як цей чоловік зарядив пістолет, відчув як він приставив до спини і спустив курок, але пістолет не вистрілив⁶⁸.

Участь медичних працівників у катуваннях

35. Кілька затриманих повідомили, що в «Ізоляції» під час їхніх допитів і катувань був присутній медичний працівник⁶⁹. Цей чоловік приводив до тями тих, хто втратив свідомість⁷⁰, і вказував, як катувати для того, щоб завдати максимальний біль, але не призвести до смерті. Він також оглядав затриманих, перш ніж починалися катування, питає про їх захворювання⁷¹, вимірював тиск або перевіряв пульс⁷², а також робив ін'єкції⁷³. Він сказав одному затриманому під час катувань: «Ми можемо вбити тебе у будь-який час, коли побажаємо»⁷⁴.

Період тримання під вартою «після зізнання»

36. У більшості випадків, задокументованих УВКПЛ, катування припинялися, коли затримана особа погоджувалася зізнатися у письмовій формі й на камеру. Частіше за все після того, як затримані погоджувалися зізнатися, їм назначали «слідчого» «міністерства державної безпеки» та після закінчення «досудового розслідування» переводили до Донецького ІТТ, Донецького СІЗО чи «блоку досудового тримання» «міністерства державної безпеки» у виправній колонії № 97 у Макіївці. Після того, як затриманим виносили «вирок», їх відправляли для відбування «покарання» до виправних колоній (у більшості випадків – до Макіївської колонії № 32).

Місце тримання під вартою «Ізоляція»

37. Тридцять із 39 затриманих, опитаних УВКПЛ, на певному етапі утримувалися в «Ізоляції», де вони провели від одного до двадцяти з половиною місяців, у середньому вісім місяців.

38. Кілька затриманих розповіли УВКПЛ, що начальник «Ізоляції» у 2016-2018 роках бив і застосовував електричний струм до затриманих у проміжках між запитаннями, які ставили допитувачі. Один затриманий описав його як «веселого садиста», посилаючись на те, що цей чоловік отримував задоволення від насильства і часто бив затриманих та жорстоко поведився з ними вже після закінчення допитів⁷⁵. Кілька затриманих вважають, що він бив затриманих тому, що «йому подобалося це робити задля забави»⁷⁶. Цей чоловік любив розтягувати побиття на кілька годин, тому що, як зазначив один затриманий, «це його розважало»⁷⁷. Він сказав одному затриманому: «Я – Аїд, а ти у пеклі»⁷⁸.

39. Двоє затриманих повідомили УВКПЛ, що начальник та інші охоронці поливали затриманих із водяного насосу високого тиску, який використовується для

⁶⁵ Інтерв'ю УВКПЛ, 20 і 23 січня 2020 р.

⁶⁶ Інтерв'ю УВКПЛ, 23 січня 2020 р.

⁶⁷ Інтерв'ю УВКПЛ, 2 січня 2020 р.

⁶⁸ Інтерв'ю УВКПЛ, 15 січня 2020 р.

⁶⁹ УВКПЛ не може підтвердити, чи це був один медичний працівник або ж це були різні люди, тому що у затриманих на голові часто був пластиковий пакет.

⁷⁰ Інтерв'ю УВКПЛ, 10 січня 2020 р.

⁷¹ Інтерв'ю УВКПЛ, 10 і 23 січня 2020 р.

⁷² Інтерв'ю УВКПЛ, 13 і 15 січня 2020 р.

⁷³ Інтерв'ю УВКПЛ, 23 січня 2020 р.

⁷⁴ Інтерв'ю УВКПЛ, 13 січня 2020 р.

⁷⁵ Інтерв'ю УВКПЛ, 16 січня 2020 р.

⁷⁶ Інтерв'ю УВКПЛ, 16 січня 2020 р.

⁷⁷ Інтерв'ю УВКПЛ, 13 січня 2020 р.

⁷⁸ Інтерв'ю УВКПЛ, 15 січня 2020 р.

миття автомобілів.⁷⁹ Затриманих примушували також розважати персонал «Ізоляції» співом гімну «Донецької народної республіки», ставати на коліна і бити себе по вухах⁸⁰. Коли один затриманий поскаржився на стан здоров'я, начальник «Ізоляції» заявив: «У тебе щось болить? Зараз прийде людина, яка зробить тобі ще гірше»⁸¹.

40. Кілька затриманих стверджували, що начальник гвалтував затриманих та піддав їх сексуальному насильству⁸². Одна затримана повідомила УВКПЛ, що одного разу цей чоловік викликав одну з її співкамерниць, після чого вона почула крики, що лунали з його кабінету на іншому поверсі. Співкамерниця повернулася за кілька годин у порваному одязі, вона була явно дуже засмучена і ридла ридала. Вона відмовилася розповісти про те, що трапилося⁸³.

41. Описуючи їх досвід затриманні зазначали: «У «Ізоляції» з нами поводитися як із тваринами. Вони хотіли вбити все те людське, що було в нас»⁸⁴; «Головна ціль в «Ізоляції» – вижити»⁸⁵; «Ви колись відчували звірячий страх? Саме так я почувався в «Ізоляції»»⁸⁶; «Вони просто вбивають там людей»⁸⁷; «Коли мене перевели у СІЗО, я зрозумів, що житиму. Там [в «Ізоляції»] у мене не було прав. Вони могли мене застрелити»⁸⁸.

С. Свавільні затримання, катування і жорстоке поводження з затриманими на території, яка контролюється самопроголошеною «Луганською народною республікою»

42. Станом на 15 лютого 2020 року УВКПЛ опитало 17 (14 чоловіків і трьох жінок) із 25 звільнених осіб, яких самопроголошена «Луганська народна республіка» передала Урядові 29 грудня 2019 року. Дві особи перебували під вартою з 2015 року, дві – з 2016 року, п'ять – з 2017 року, вісім – з 2018 року.

43. Знову таки, свідчення підтвердили стійку тенденцію свавільних затримань, які часто становили насильницькі зникнення, та катувань і жорстокого поводження з затриманими на території, яка контролюється «Луганською народною республікою». Катування і жорстоке поводження були дуже поширеними на початковому етапі тримання під вартою та значно зменшувалися після завершення «досудового розслідування».

Затримання

44. Більшість опитаних УВКПЛ, затримували озброєні чоловіки у балаклавах і камуфляжній формі, які не називали себе, їм зав'язували очі або надягали мішок на голову і наручники. Кілька осіб повідомили, що їх піддали побиттю та ударам електричним струмом або погрожували насильством після того, як їх позбавили можливості рухатися. Наприклад, після затримання одну особу нападники посадили у мікроавтобус та підключали електричні дроти до ніг, шиї, вух і статевих органів, та катували його електричним струмом, вимагаючи зізнання у співпраці з СБУ. Під час цих катувань він знепритомнів⁸⁹.

45. У більшості випадків затриманим не повідомляли причини їхнього затримання. Одна затримана повідомила УВКПЛ, що нападники надягли на неї наручники й заявили, що їм треба відвезти її у Луганськ «для бесіди»⁹⁰. Іншому затриманому нападники сказали, що вранці хтось прийде поговорити з ним і його відпустять⁹¹. Декілька затриманих були поінформовані про те, в чому їх «обвинувачують» тільки через кілька місяців після затримання⁹².

⁷⁹ Інтерв'ю УВКПЛ, 13 і 15 січня 2020 р.

⁸⁰ Інтерв'ю УВКПЛ, 13 січня 2020 р.

⁸¹ Інтерв'ю УВКПЛ, 13 січня 2020 р.

⁸² Інтерв'ю УВКПЛ, 16 січня 2020 р.

⁸³ Інтерв'ю УВКПЛ, 24 січня 2020 р.

⁸⁴ Інтерв'ю УВКПЛ, 13 січня 2020 р.

⁸⁵ Інтерв'ю УВКПЛ, 15 січня 2020 р.

⁸⁶ Інтерв'ю УВКПЛ, 10 січня 2020 р.

⁸⁷ Інтерв'ю УВКПЛ, 15 січня 2020 р.

⁸⁸ Інтерв'ю УВКПЛ, 15 січня 2020 р.

⁸⁹ Інтерв'ю УВКПЛ, 16 січня 2020 р.

⁹⁰ Інтерв'ю УВКПЛ, 13 січня 2020 р.

⁹¹ Інтерв'ю УВКПЛ, 14 січня 2020 р.

⁹² Інтерв'ю УВКПЛ, 2, 5, 13, 14, 16 і 17 січня 2020 р.

Початковий період тримання під вартою

46. У більшості випадків першим місцем тримання під вартою було або приміщення «міністерства державної безпеки», або різні підрозділи «міністерства внутрішніх справ». Тих, кого спочатку тримали у приміщенні «міністерства внутрішніх справ», згодом переводили до приміщення «міністерства державної безпеки». Деякі затримані знаходилися у приміщенні «міністерства державної безпеки» кілька місяців, а деяких переводили до інших місць тримання під вартою невдовзі після затримання.

47. УВКПЛ розуміє, що більшість опитаних спочатку утримувалися в порядку «превентивного затримання»⁹³, причому без зв'язку із зовнішнім світом, без доступу до адвоката чи родичів. Родичам затриманих не була надана інформація про їхнє місцезнаходження або затримання протягом тривалих періодів часу⁹⁴. Наприклад, один затриманий повідомив УВКПЛ, що в перші три місяці перебування під вартою він не міг зв'язатися з родичами або передати їм інформацію⁹⁵. Ще одному затриманому, що перебував під вартою у приміщенні «міністерства державної безпеки» сказали: «Поки ти сидиш у підвалі, ніхто не зможе тебе знайти»⁹⁶.

«Розслідування» і пов'язані з ним катування та жорстоке поводження

48. У більшості випадків «слідчі дії» починалися невдовзі після затримання, допити проводили або у приміщенні «міністерства державної безпеки», або «міністерства внутрішніх справ». Більшість затриманих повідомили УВКПЛ, що їх допитували «оперативники» «міністерства державної безпеки». Троє затриманих повідомили УВКПЛ, що, на їхню думку, у допитах також брали участь «співробітники ФСБ», зважаючи на їх акцент⁹⁷.

49. Більшість затриманих допитували про їхню ймовірну приналежність до СБУ або співпрацю з СБУ. Затриманих змушували зізнатися у співпраці з СБУ чи надати інформацію про свою минулу діяльність, плани та спільників. Зазвичай ставилися такі запитання: «Ви збирали інформацію про збройні сили «ЛНР» і передавали її СБУ?»⁹⁸; «На кого ви працювали? Хто ваші спільники?»⁹⁹; «Хто ваші куратори в СБУ? Який у вас позивний?»¹⁰⁰. Одному затриманому не ставили жодних запитань, тому що «слідчий» сказав йому, що проти нього є достатньо доказів та лише дав підписати якісь папери¹⁰¹.

50. У більшості випадків допитувачі відразу погрожували затриманим фізичним насильством чи звалтуванням або тим, що їхні родичі будуть звалтовані, якщо вони відмовляться зізнатися чи в інший спосіб співпрацювати зі «слідством»¹⁰². Наприклад, затриманій жінці сказали: «Хто знає, чи прокинеться ваша сім'я сьогодні вдома в безпеці?»¹⁰³; іншій сказали: «Ми посадимо тебе у камеру з чоловіками»¹⁰⁴; затриманому чоловікові сказали: «Ми затримаємо твою матір»¹⁰⁵; іншому затриманому чоловікові сказали: «Ми заберемо твоїх дітей та дружину і звалтуємо їх тут»¹⁰⁶; ще одному затриманому чоловікові сказали: «Ми тебе не вб'ємо, але назавжди зробимо тебе інвалідом»¹⁰⁷. Затримані вважали, що ці загрози були неминучими та достовірними. В одному випадку допитувач приставив пістолет до голови затриманого і змусив його прочитати зізнання на камеру¹⁰⁸.

⁹³ «Превентивне затримання» було введено у лютому 2018 р. Див. виноску 37 в основній частині доповіді.

⁹⁴ Інтерв'ю УВКПЛ, 5, 13 і 16 січня 2020 р.

⁹⁵ Інтерв'ю УВКПЛ, 14 січня 2020 р.

⁹⁶ Інтерв'ю УВКПЛ, 5 січня 2020 р.

⁹⁷ Інтерв'ю УВКПЛ, 5 і 13 січня 2020 р.

⁹⁸ Інтерв'ю УВКПЛ, 16 січня 2020 р.

⁹⁹ Інтерв'ю УВКПЛ, 14 січня 2020 р.

¹⁰⁰ Інтерв'ю УВКПЛ, 14 січня 2020 р.

¹⁰¹ Інтерв'ю УВКПЛ, 14 січня 2020 р.

¹⁰² Інтерв'ю УВКПЛ, 2 і 13 січня 2020 р.

¹⁰³ Інтерв'ю УВКПЛ, 20 січня 2020 р.

¹⁰⁴ Інтерв'ю УВКПЛ, 2 січня 2020 р.

¹⁰⁵ Інтерв'ю УВКПЛ, 16 січня 2020 р.

¹⁰⁶ Інтерв'ю УВКПЛ, 16 січня 2020 р.

¹⁰⁷ Інтерв'ю УВКПЛ, 3 січня 2020 р.

¹⁰⁸ Інтерв'ю УВКПЛ, 2 січня 2020 р.

51. Усі опитані УВКПЛ особи, крім двох, повідомили, що їх піддавали катуванням або жорстокому поводженню під час допитів. Найбільш поширена мета полягала у тому, щоб отримати зізнання у нібито приналежності до СБУ або співпраці з нею, а також покарати за це. Наприклад, одна затримана повідомила УВКПЛ, що троє чоловіків у камуфляжній формі та балаклавах посадили її, скувавши руки наручниками за спинкою стільця, і били її по ногах електричним струмом за допомогою електрошокерів. Після цього, вони скували її руки перед собою, наказали встати й почали бити в спину кулаками. В цей час вони звинуватили її у співпраці з СБУ¹⁰⁹. Інший затриманий повідомив УВКПЛ, що мучителі поклали його на двері, що були зняті з петель, прикріпили до його вух клеми і застосовували до нього електричний струм через ТА. Після цього вони запитали про його співпрацю з СБУ і «іноземною розвідкою»¹¹⁰. Третя затримана повідомила УВКПЛ, що її допитували про її співпрацю з СБУ та катували через день протягом трьох тижнів перебування під вартою¹¹¹.

52. У результаті катувань та жорстокого поводження затримані були вкриті синцями¹¹² або почали шкутильгати¹¹³. Один затриманий чоловік повідомив УВКПЛ, що сеанси катувань тривали місяць: «Від мене залишилися тільки шкіра та кістки, мені не давали ані їжі, ані таблеток»¹¹⁴. Інший затриманий сказав, що після катувань його оглянув лікар, який зробив укол через високий тиск. Лікар сказав «співробітникам» «міністерства державної безпеки», який катував жертву: «Якщо ви продовжите, ми, можливо, не зможемо його реанімувати». Йому дали день відпочити, а наступного дня знов побили¹¹⁵. Третього затриманого попередили, що якщо він комусь скаже про отримані травми, він «живим не вийде»¹¹⁶.

ПОШИРЕНІСТЬ КАТУВАНЬ І ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ ЩОДО 17 ЗАТРИМАНИХ, ОПИТАНИХ УВКПЛ¹¹⁷

	Кількість затриманих, яких піддавали конкретному методу катувань або жорстокого поводження ¹¹⁸	Відсоток загальної кількості затриманих, опитаних УВКПЛ
Побиття ¹¹⁹	13	76,5
Удушення («сухий» та «мокрый» методи)	5	29,4
Удари електричним струмом	11	64,7
Сексуальне насильство ¹²⁰	6	35,3
Проникаючі травми	2	11,8
Імітація страти	1	5,9
Погрози смертю	5	29,4
Погрози завдати шкоди сім'ї	7	41,2
Погрози насильством	2	11,8
Погрози сексуальним насильством	1	5,9

¹⁰⁹ Інтерв'ю УВКПЛ, 2 січня 2020 р.

¹¹⁰ Інтерв'ю УВКПЛ, 14 січня 2020 р.

¹¹¹ Інтерв'ю УВКПЛ, 2 січня 2020 р.

¹¹² Інтерв'ю УВКПЛ, 14 і 16 січня 2020 р.

¹¹³ Інтерв'ю УВКПЛ, 14, 17 і 20 січня 2020 р.

¹¹⁴ Інтерв'ю УВКПЛ, 16 січня 2020 р.

¹¹⁵ Інтерв'ю УВКПЛ, 14 січня 2020 р.

¹¹⁶ Інтерв'ю УВКПЛ, 16 січня 2020 р.

¹¹⁷ Перелік методів катувань і жорстокого поводження у цій таблиці не є вичерпним. Багатьох затриманих піддавали кільком методам катувань або жорстокого поводження.

¹¹⁸ Конкретних затриманих могли впродовж періоду тримання під вартою піддавати катуванням конкретним методом кілька разів.

¹¹⁹ Включно з випадками, коли затриманих били, надягнувши на них наручники або в інший спосіб позбавивши можливості рухатися під час затримання.

¹²⁰ Включно з двома випадками, коли ударів завдавали по статевих органах, двома випадками, коли електричний струм застосовували до статевих органів, і двома випадками примусового оголення.

Побиття

53. Найпоширенішим із застосовуваних методів катувань або жорстокого поводження були побиття. Затриманих штовхали, тусали та били різними предметами (книжками, палками, наручниками та бітами) по різних частинах тіла. Наприклад, одна затримана повідомила УВКПЛ, що «співробітники» «міністерства державної безпеки» били її руками по обличчю, ребрах, спині та грудях, а книжкою – по голові¹²¹. Інший затриманий повідомив УВКПЛ, що мучителі прикували його руки до гачка на стіні й били кулаками, ногами та кийками, щоб отримати від нього інформацію. Після цього, він побачив у своїй сечі кров¹²². Третього затриманого тусали та били ногами близько 15 хвилин. Коли його били, він благав мучителів ослабити наручники, тому що йому було боляче і він боявся, що мучителі зламують йому руки. Вони відповіли, що це не допоможе, тому що вони незабаром його застрелять¹²³. Четвертий чоловік повідомив УВКПЛ, що його прикували наручниками до стіни й били кийками по голові, ногах і руках¹²⁴.

Удари електричним струмом

54. Удари електричним струмом за допомогою ТА або електрошокерів завдавалися по ногах, ступнях, руках, вухах, голові та статевих органах. Деякі постраждалі повідомили УВКПЛ, що мучителі поливали їх водою, щоб збільшити електропровідність¹²⁵. Один затриманий повідомив УВКПЛ, що мучителі прикріпили клеми до його вух та застосували електричний струм, що викликав спазм через який розсипалися три зуба. Мучителі неодноразово вмикали електроенергію, коли чоловік говорив, щоб він прикусив собі кілька разів язик¹²⁶.

Удушення

55. П'ятеро затриманих повідомили, що їх піддавали удушенню. Наприклад, одна затримана була прив'язана до стільця, її руки були сковані наручниками за спинкою стільця. Її рот був заліплений скотчем, а на голову їй надягли пакет, щоб вона не могла дихати¹²⁷. Інший затриманий повідомив УВКПЛ, що його мучителі душили його пластиковим пакетом і били кулаками у груди. «Вони точно знали, куди саме бити. Коли я вже майже знепритомнів, вони на певний час припинили мене бити, аби я зміг подихати та оговтатись, щоб вони могли продовжувати бити», сказав він¹²⁸. Третій затриманий сказав УВКПЛ, що мучителі душили його пластиковим пакетом¹²⁹.

Проникаючі травми

56. В одному випадку мучителі проткнули затриманому мочку вуха олівцем¹³⁰. Інший затриманий повідомив УВКПЛ, що «співробітник» «міністерства державної безпеки» порізав йому ногу ножом, погрожуючи вбити його, після чого завдав ударів кулаками та електрошокером по рані жертви, спричинивши сильний біль¹³¹.

Сексуальне насильство

57. Сексуальне насильство застосовувалося переважно як елемент катувань електричним струмом, коли електричні дроти прикріплялися до статевих органів, або шляхом примусового оголення¹³². Один затриманий повідомив УВКПЛ, що «співробітники» «міністерства державної безпеки» змусили його стояти розставивши ноги й били його ногами по статевих органах¹³³. Інший затриманий повідомив УВКПЛ, що його роздягнули, прикували до стільця, та били ногами у груди¹³⁴.

¹²¹ Інтерв'ю УВКПЛ, 2 січня 2020 р.

¹²² Інтерв'ю УВКПЛ, 14 січня 2020 р.

¹²³ Інтерв'ю УВКПЛ, 5 січня 2020 р.

¹²⁴ Інтерв'ю УВКПЛ, 3 січня 2020 р.

¹²⁵ Інтерв'ю УВКПЛ, 3 і 13 січня 2020 р.

¹²⁶ Інтерв'ю УВКПЛ, 14 січня 2020 р.

¹²⁷ Інтерв'ю УВКПЛ, 20 січня 2020 р.

¹²⁸ Інтерв'ю УВКПЛ, 16 січня 2020 р.

¹²⁹ Інтерв'ю УВКПЛ, 16 січня 2020 р.

¹³⁰ Інтерв'ю УВКПЛ, 16 січня 2020 р.

¹³¹ Інтерв'ю УВКПЛ, 16 січня 2020 р.

¹³² Інтерв'ю УВКПЛ, 3 січня 2020 р.

¹³³ Інтерв'ю УВКПЛ, 16 січня 2020 р.

¹³⁴ Інтерв'ю УВКПЛ, 3 січня 2020 р.

Імітація страти

58. Один із 17 опитаних повідомив, що його чотири рази піддавали імітації страти у приміщенні «міністерства державної безпеки». Кожного разу йому казали «пішли, зараз ми тебе розстріляємо». Після цього йому зав'язували очі та виводили у двір, де вони стріляли та перезаряджали пістолет біля його голови¹³⁵.

Період тримання під вартою «після зізнання»

59. У більшості задокументованих УВКПЛ випадків катування або жорстоке поводження припинялося, коли особа зізнавався письмово або на камеру¹³⁶. Наприклад, один затриманий повідомив УВКПЛ, що як тільки він зізнався побиття припинилися¹³⁷. Іншого затриманого, який погодився зізнатися, привели до «оперативника», який записав його «зізнання»¹³⁸.

60. Проте, кількох затриманих піддавали катуванню чи жорстокому поводженню після зізнання. Наприклад, один затриманий повідомив УВКПЛ, що під час тримання під вартою у «міністерстві державної безпеки», після того, як він підписав зізнання, невідомі чоловіки надягли йому на голову пластиковий пакет і відвели нагору, де п'ятеро людей без будь-якої очевидної причини побили його.¹³⁹

61. Після отримання зізнання «слідчі» «міністерства державної безпеки» продовжували займатися цими «стравами», зокрема проводити додаткові «слідчі дії». Декілька затриманих повідомили УВКПЛ, що після закінчення терміну їхнього «превентивного затримання» їх кілька разів возили до «суду» для продовження їх строку тримання під вартою¹⁴⁰.

62. У більшості випадків, після того як затримані погоджувалися зізнатися, їх переводили з приміщення «міністерства державної безпеки» або безпосередньо до Луганського СІЗО або через Луганський ІТТ, де вони проводили один чи кілька днів.

¹³⁵ Інтерв'ю УВКПЛ, 5 січня 2020 р.

¹³⁶ Інтерв'ю УВКПЛ, 3, 5, 13, 14 і 16 січня 2020 р.

¹³⁷ Інтерв'ю УВКПЛ, 16 січня 2020 р.

¹³⁸ Інтерв'ю УВКПЛ, 5 січня 2020 р.

¹³⁹ Інтерв'ю УВКПЛ, 14 січня 2020 р.

¹⁴⁰ Інтерв'ю УВКПЛ, 5 січня 2020 р.